

Portugeesche schepen vernietigt en, na verlof van den Indischen grootvorst bekomen te hebben, naar zijn eigen land terugstevent. De episode van de Këlingsche reis is een afzonderlijk deel in de hikajet Hang Toeah; zij eindigt met de traditioneele woorden: dēmikianlah ditjaritèrakèn olih orang jang ampoenja tjaritèra ini. Zij is door Dr. Niemann nauwkeurig uitgegeven en met zorg gecommenteerd, doch verschillende cruces vroegen om oplossing, welk ik in dit artikel meen te hebben aangebracht.

HET LÒDA'SCH,

in vergelijking met het Galèla'sch
dialect op Halmaheira.

GEVOLGD

DOOR

LÒDA'SCHE TEKSTEN EN VERHALEN.

DOOR

M. J. VAN BAARDA,

Zending van de Utrechtsche Zending Vereeniging op Halmaheira.

INLEIDING.

Het Lòda'sch dialect wordt gesproken in het district Lòda, op de N. W. kust van Halmahéira's noordelijk schiereiland. Het strekt zich uit van de op de Noordpunt van Halmahéira gelegen negory Supu (die half Galéla'sch, half Lòda'sch gebied is) tot Roni ma dòto (kaap Roni), waar het paalt aan 't district Tolofūo en ligt dus tusschen $1^{\circ} 35'$ en $2^{\circ} 20'$ N. B. en $127^{\circ} 20$ en 128° O. L. Er bij behooren twee eilandengroepen: de Zuider-Lòda-eil. (Kahatola, Duwa-sétan, Sidūa, Maré-poròtjo of Toren van Babel en kleineren) en de Noorder-Lòda-eil. (Dōi, Tuakaru. Dagasuli, Salau-gade en kleineren). Er wordt gewoonlijk gesproken en geschreven over het district Lolòda, maar de bewoners zeggen Lòda. De naam heeft geen roemrijke beteekenis. In de naburige dialecten beduidt het woord: vluchten, wegllopen. Het is daarom wel eigenaardig, dat het woord lòda in dit dialect geschrapt is en het saāli-woord (wisselwoord — gebruikt als het oorspronkelijk woord niet mag gebezigd worden, omdat het gelijkt op den naam van een ouder lid der schoonfamilie) djòdjara (in het verwante Galéla'sche dialect: gogòra = hard loopen) er voor in de plaats is gekomen.

De bewoners van het district worden verdeeld in 4 stammen: Baru, Bakulu, Kédi en Laba. De stammen Kédi en Laba wonen in de heuvelen, die de baai van Lòda in het Zuiden begrenzen; de stam Bakulu woonde eertijds grootendeels om de hoofdplaats Lòda, in 't Noorden van de Lòda-baai, aan de Lòda-rivier, gelegen, maar heeft zich noordelijk in het binnenland en langs de kust verspreid tot Baratàku; de stam Baru eindelijk woonde vroeger te Gam-Kabe, maar is ook noordelijk uitgezwermd, langs de kust tot Supu. Onder den laatste stam wonen, op het eiland Dagasuli en in de negory Putjau een aantal Orang-Gorap (zie de Clereq-Bijdrage tot de kennis van de res. Ternate); en op het eiland Dōi, in de kampong Dams, vindt men een Galéla'sche nederzetting. Kleinere nederzettingen van inwoners van Galéla, die er komen vissen, vindt men ook nog tusschen het eiland Diti en de baai van Baratàku. In het binnenland, op de bergen, vindt men, als bijna overal op Halmahéira, verspreide leden van den

Tobaru-stam, de eigenlijke Berg-Alfoeren, die hunne werkelijke woonplaats hebben in de vlakte van Ibu. Het district Lòda (het grootste van Noord-Halmaheira) is zeer dun bevolkt. Het getal inwoners kan ik niet opgeven, maar naar mijne schatting zal het getal weerbare mannen de 3000 niet te bovengaan.

In de andere districten van Noord-Halmaheira dragen de districts-hoofden den naam van Sangadji, maar die van het district Lòda heeft den titel van Kolano (Radja). Het is zeer wel mogelijk, dat hij vroeger een der voornaamste was, onder de vorstjes van Halmaheira en lang zijne onafhankelijkheid heeft weten te bewaren, maar nu is hij, evenals de anderen, vasal van Ternate. Een Ternataansch hoofd (soms een Oetoesan, soms een Djoeroe-toelis) is hem ter zijde gesteld en dat hoofd is in den districtsraad voorzitter; de Kolano heeft daar een adviseerende, maar het Ternataansche hoofd de beslissende stem. Toch staat de Kolano in eene bijzondere betrekking tot Ternate, in zooverre de belastingen en heerediensten in de andere districten allen Ternate ten goede komen, terwijl in 't Lòdasche slechts de stammen Bakulu, Kédi en Laba eene geringe belasting aan Ternate te betalen hebben (ik meen uit elken stam jaarlijks van één gezin 10 réalen van f 1.60 — de gezinnen wisselen elkander daarbij om het jaar af tot allen aan de rij geweest zijn). De Kolano van Lòda heeft voor zich het profijt van de heerediensten dier stammen: bouwen van woningen en vaartuigen, in orde houden zijner hoofdplaats, maken van tuinen, roeien op zijn vaartuigen, enz. en daarbij kan hij van den stam Baru de belasting voor zich houden (per gezin 50 cents, benevens een pak sago, eenige maten rijst, een mat, een wan, een zeef en meerdere attributen); ook geeft de stam Baru jaarlijks 6 man om ééne maand heerediensten te presteeren bij den Radja in zijne hoofdplaats. Voorts reist de Kolano rond om rechtszaken te beslechten en steekt van de opgelegde boeten het leeuwendeel op, terwijl het overige daarvan onder de door hem aangestelde dorps-hoofden verdeeld wordt. Eene eigenaardige bate trekt hij uit de huwelijken van de schoonen uit zijn rijk, die door mannen uit andere districten begeerd worden. Vindt er zoo'n huwelijk naar 't buitenland plaats, dan wordt de te betalen bruidschat met 10 realen verhoogd, die den Kolano ten goede komen, omdat hij eene onderlane verliest. Hij heeft dus, zooals we zien, privileges boven de hoofden der andere districten.

De Lòdareezen zijn Heidenen. Hun vroegere vorsten waren dat

ook, maar, naar men mij heeft medegedeeld, is de grootvader van dezen Kolano, op z'n ouden dag, tot den Islam overgegaan. Dit vond weinig navolging bij zijn onderdanen, slechts een klein getal, in zijne omgeving op de hoofdplaats wonende, hangt dit geloof aan. Daar is ook een kleine moskee, waaraan een imam verbonden is. Hier en daar treft men een Mohamedaansch handelaar aan, die er zich van elders vestigde. Sedert 1898 zijn er uit den stam Baru een 300 tal Lòdareezen tot het Christendom overgegaan.

Bij de vier genoemde stammen treft men in het dialect dat zij spreken onderling nog kleine verschillen aan. Het in deze bijdrage behandelde Lòda'sche dialect wordt gesproken door den stam Baru, onder welken stam ik eenige jaren als Zendeling gevestigd was. Zooals men zien zal heeft het groote verwantschap met het Galèla'sche dialect.

Aan deze mijne bijdrage tot vergelijking van het Lòda'sche met het Galèla'sche dialect, heb ik een aantal verhalen toegevoegd, die in 't Lòda'sche in mijn bezit zijn gekomen. De 12 eerste zijn in Lòda'schen tekst, met zoo getrouw mogelijke vertaling. Deze zijn voor mij opgeschreven door de oudsten der scholieren, omdat ik het dialect zoo getrouw mogelijk wilde hebben en ik vreesde er wellicht Galèla'sche elementen in te brengen (omdat ik vlotter met het Galèla'sche dialect te recht kan) indien ik ze zelf in 't Lòda'sch opteekende. Door deze teksten kan dus de beoefenaar zelf zich enigzins met het Lòda'sch dialect vertrouwd maken. De 2 volgende werden door een Galèla'schen goeroe (meester) dien ik in 't Lòda'sche, op een filiaal, geplaatst had, opgeteekend met Galèla'schen tekst. Ik heb ze met dien tekst gegeven, opdat de beoefenaar stof tot eigen vergelijking der beide dialecten bij de hand zou hebben. De laatste 17 verhalen heb ik uit den mond van andere verhalen opgeteekend en gaf daarvan, om boven reeds genoemde reden, geen zelf vervaardigden tekst, doch alleen de vertaling. Ook zóó zijn deze verhalen niet onbelangrijk, daar zij vele overeenkomstige trekken opleveren met de verhalen van andere Indische stammen en volken.

Evenmin als de vroeger door mij uitgegeven »Fabelen, Verhalen en Overleveringen der Galèlareezen» (Tijdschr. v/h. Kon. Inst. v/d. T. L. & V. van N. L., 6. L.), geloof ik dat deze Lòdasche Verhalen oorspronkelijk zijn. Er komt te veel in voor dat op buitenlandsche toestanden wijst. De bewoners van Lòda maakten hunne vroegere rooftochten meestal naar de Sangir- en Talaut-eilanden,

ook wel naar Kema, Gorontalo en Midden-Celebes en ik veronderstel dat zij van deze zwerftochten deze verhalen hebben meegebracht. Men verhaalt ze wel zelden meer in Ternataansch dialect, maar waar er namen in voorkomen zijn die meestal Ternataansch of naar 't Ternataansch-taaleigen saamgesteld en als er eene bijzonder geliefde uitdrukking of een bewonderd gesprek in voorkomt, worden die gedeelten nog in 't Ternataansch voorgedragen, al vertelt men overigens ook in de eigen taal. Het is daarom (evenals van de Galèla'sche Verhalen) wel aan te nemen, dat de oorspronkelijke Verhalen oud-tijds door de Lødareezen werden meegebracht in Ternataansch dialect.

Over het geheel genomen zijn deze Verhalen weer andere dan ik elders aantrof, al vond ik in velen er van kleine trekken van overeenkomst met Verhalen door anderen uitgegeven. Ik heb ze slechts kunnen vergelijken met hetgeen ik van Dr N. Adriani in mijn bezit had. „Sangireesche Teksten.“ „Étude sur la littérature des To-Radja (Tijdschr. Bat. Gen. deel XL, afl. 4). „Verhaal van Sese n'Taola“ (Verhandelingen Bat. Gen. deel LV), enz.

In de laatst-aangehaalde studie van Dr Adriani, komt in zijn geheel voor het Verhaal, dat men in dezen bundel onder N° 28 vindt. Ik stond het Z.W.Ed. Gel. gaarne voor zijne belangrijke studie af. Daar 't echter thuis hoort onder hetgeen men in 't Lōda'sche aan Verhalen aantreft, meende ik, dat ik het hier niet mocht weglaten.

Alleen N° 29 hierachter heeft bepaald dieren (de Walrus en de Pitta-vogel) tot onderwerp en zou wel oorspronkelijk kunnen zijn. Evenwel, ook bij dit Verhaal, al vertelt men het in de landstaal, draagt men constant eenige belangrijke deelen in 't Ternataansch voor.

Zooals reeds in de Gal. Verh. 42, 43, en 54 personen voorkomen, die tijdelijk als dieren vermomd optreden (42 een leguaan, 43 een slang en 54 een varken) vindt men dit ook weer in deze Lōda'sche Verhalen. In 2, 3 en 17 komen mannen voor als léguanen (17 is bijna geheel navolging van Gal. Verh. 42, doch onvolledig en in den aanvang afwijkend); in 5 eene vrouw als varken en in 20 een man als slang. Hiervan vindt men overeenkomstige voorbeelden in Dr A. Et. 29 en S. T. XXXV. De Verhalen 2, 3, 17 en 20 (in overeenstemming met Gal. Verh. 42) hebben allen dezen zelfden trek, dat de Leguaan — in 17 de Slang — aanzoek laat doen om de hand van ééne uit zeven prinsessen, van wie dan telkens de oudsten het verzoek met verachting afwijzen en de jongste het aanneemt. In den verderen gang der Verhalen loopen de avonturen dan weer uiteen.

Dat menschen, vermomde menschen en dieren zwanger worden op buitengewone wijze, vindt men verhaald in 5 — waar de tijdelijke als varken rondwandelede vrouw zwanger wordt van de urine van een prins (vergel. Et. 30, waar een muis zwanger wordt van de urine eens konings) — en in N° 1 waar eene vrouw bevrucht wordt, door het eten van de mangga-vruchten van een Reus en haar hond door het eten van de schillen dier vruchten.

Reuzen komen in deze Verhalen voor onder twee benamingen: Arasikisa en Kina-bōro of Kina-kina-bōro (wat deze laatste benaming beduidt weet ik niet: Kina is mij niet bekend; in de S. T. vindt ik Kina = visch; bōro is Gal. ei); de Arasikisa's in 1 en 8, de Kina-bōro's in 4, 12, 18 en 26. Beide soorten jagen en eten menschen. De Kina-bōro's komen getrouwd voor (evenals Ta n'Tolo en Indo i n'Tolo in Sèsé n'Taola). In Et. 34 komt eene Madame Vorace voor die op deze Reuzen gelijk en vervolgens heeft men dezelfde figuur in Bake, S. T. XXI. De Kina-bōro in 26 is bij uitzondering eene vrouw, die mij evenwel toeschijnt geen rechte Kina-bōro te zijn en meer te hebben van een weer-wolvin. De Arasikisa's, die we aantreffen in Gal. Verh. 3, Et. 26, S. T. III, schijnen van eene andere soort. In 12 haalt Kina-bōro dezelfde kunst met de schaamharen van hem en zijne vrouw uit, als Ta n'Tolo en Indo i n'Tolo uitvoeren in Sèsé n'Taola; terwijl ook in 4 van Kina-bōro wordt verhaald, niet dat zijn schaamharen zoo sterk zijn als in 12 en Sese n'Taola voorkomt, maar dat zij zeer grof en hard zijn. In 28 heet de held van 't Verhaal wel: Ngōfa-Rikisa, maar deze (dezelfde als de Sese n'Taola van Dr A.) heet alleen zoo om zijne reusachtige grootte en sterkte.

Het feit, dat menschen in het luchtruim (soms in den hemel) opstijgen, langs een ladder of langs anderen weg, vindt men in 2, 3, 17 en 22. In 2 wordt van een ladder gesproken, maar in de drie andere verhalen wordt een nieuw voertuig vermeld, een: „maligé-sōro-sōro“ = snelvliegend paleis (een hemel- of wolkenwagen?). In 22 stijgt men er mee op tot den hemelheer; in de andere Verhalen schijnt men er mee in het luchtruim te blijven. In 13 vinden de Halve en zijn broeder den weg naar den hemel, maar wordt niet vermeld de wijze waarop zij daar heengaan. In 27 wordt ook wel van een reis naar den hemel gesproken, maar die wordt niet in werkelijkheid afgelegd. Overeenkomstige feiten, van bezoeken in den hemel, komen voor in Et. 32 en S. T. XXIX.

De oude Vrouw (i Bangkōlé Tu'a) waarvan Dr A. spreekt,

in de studie over Sese n'Taola, en die volgens Z.Ed. Gel. een bekende persoon is in de Toradja'sche Verhalen, komt ook in deze Verhalen menigvuldig voor en wel in 3, 9, 11, 20, 22 en 23. Alleen in 11 wordt zij eenvoudig een „oud vrouwtje“ genaamd, maar in de andere Verhalen heet zij: „Sumu ma fakiri“, hetgeen mij verklaard werd als „put-bewaakster“ of „put-wachtster.“ Zij neemt de verdwaalden of zich tot haar wendenden aan en wordt voorts „grootje“ door hen genoemd.

Ook „widadari's“ komen in deze Verhalen voor. Immers men zal haar zeker wel zoo kunnen noemen, die (in 22) worden verrast bij het baden, door de jongste der zeven zonen van den versteenen vader. Dit voorval komt geheel overeen met hetgeen in S. T. XXIX verteld wordt van Bataka, òók hierin dat het kleed van één der schoonen wordt weggenomen en zij het niet terugerlangt, eer zij beloofd heeft hem mee te nemen en zijne vrouw te worden. Ook Ngôfa-djangu-djangu (in 27) verrast badende meisjes, die men ook wel onder de „widadari's“ zal mogen rangschikken. Aan één harer ontrooft hij ook de kleeding en wordt haar echtgenoot. Verder schijnen prinsessen zich identiek te gevoelen met deze hoogere wezens: ten minste volgens 3, waar Saribanunu zegt: „als ik een kind der djin's en widadari's ben, „dan moet er, als ik mijn oogen sluit en weer open een „snel-vliegend-paleis“ voor mij gekomen zijn“ — en evenzoo wordt aan 't eind van het Verhaal, door haar schoonvader, gezegd: „als zij werkelijk een kind der djin's en „widadari's is, dan zal mijn gouden stoel, als ik haar daarmee „laat halen, niet uit elkaar gaan, maar in het tegenover gestelde „geval wel.“ — Ook Prinsen (in deze Verhalen en in de Sangirsche) schijnen zich afkomstig van en in verband met die hoogere wereld te gevoelen, daar het telkens uit hunnen mond gehoord wordt: „wanneer ik werkelijk een koningszoon ben, dan „geschiede er dit of dat wonder voor mij.“ De gedachte, dat Koningen werkelijk van hooger dan menschenlijke afkomst zijn, is levendig in de gedachte der Alfoeren op Halmahera. De eerste koningen zijn zoo maar niet gewoon ter wereld gekomen: zij daalden uit den top van een klapperboom — of van elders — af en verschenen op aarde. De Koningen bezitten wondermacht, in de verbeelding der onderdanen en dit verklaart het gemak, waarmede de inlandsche vorsten (zonder politie of soldaten) hun volkje regeeren, ja zelfs tyranniseeren en uitzuigen. Het machtwoord des Konings kan den mensch dooden; zijn volk door een plaag doen uitsterven; de visschen uit zee doen

verdwijnen, zoodat zij geen toespijs kunnen vinden — of het merg uit de sago-boomen, zoodat men te vergeefs werkt, om het voedend meel daaruit te bereiden. Voor den Koning van Lôda (die bij zekere gelegenheid een bezoek ontving, per Gouvernements-stoomer, van den Resident van Ternate, door wien hij werd onderhanden genomen, over onrechtmatige handelingen, tegenover zijn onderdanen, die tot het Christendom overgingen) vreesde men, dat hij door den Resident zou worden meegenomen. De Resident dacht echter daarover niet en bepaalde zich tot eene vermaning. Toen zeiden des Konings aanhangers: de Resident was bevreesd geweest hem mee te nemen, want Z.H.Ed. Gestr. wist wel, dat de wondermacht van hun Vorst groot was en dat zoo hij tegen zijn zin het schip had bestegen, hij het bij die bestijging zou hebben doen omslaan. — Van den Sangadji van Gaam-Konor uit ouden tijd werd mij verhaald, dat hij met den blooten voet gaten in een gemetselden muur kon schoppen; dat, toen men hem eens gevangen overvoerde op een schip van de Compagnie, dit schip 10 Engelsche schepen ontmoetten; dat toen de bemanning van het schip der Compagnie geen raad wist, doch hij — het leed vergetende dat men hem had aangedaan — zeide hen wel te zullen helpen, indien men hem van z'n banden bevrijdde; dit deed men en hij bedekte daarop een der kanonnen met een stuk wit katoen, schoot het toen af en met dat ééne schot boorde hij de 10 Engelsche bodems in den grond. Een ander maal was hij met een vloot van eenige honderden prauwen op een krijgstoct, toen men, bij een oversteek, midden op zee gebrek had aan zoet water: hij nam een rotan, boog dien tot een ring, legde dien op de zee, en binnen den omtrek van dien ring, kon men nu zoet water scheppen naar hartelust. Doch genoeg om aan te toonen, dat Vorsten, niet alleen in de oude Verhalen, maar tot op den huidigen dag, worden beschouwd als wezens van bovenaardsche afkomst, met bovennatuurlijke macht toegerust.

In deze Verhalen (7 en 30) vindt men gelijkenis met Ét. 31 en S. T. XXIII en XXXIV, in zooverre er verhaald wordt van kinderen, die nog ter wereld moeten komen en aangaande wie door de vaders wordt bevolen, dat zoo het verwachte kind een meisje is, het moet gedood worden. De wraakneming dier kinderen (die toch in 't leven gespaard worden) op den ontaarden vader, treedt in deze Verhalen niet zoo duidelijk aan 't licht; evenwel het eind van 30 duidt er in zooverre op, dat de vader eindelijk, tot loon van zijne onbarmhartigheid, ellendig aan zijn eind komt.

In 24 dragen de op zeeroof uitgaanden wel voor een deel andere namen, maar het Verhaal is toch verder analoog met wat wij vinden in Et. 15 en S. T. X.

De slecht behandelde stiefkinderen, in S. T. XXIII, vinden hun parallel in de in 23 voorkomenden, hoewel het geheele Verhaal verder anders ingekleed is.

Ook in S. T. XXXIV, aan het eind, vinden we een overeenkomstigen trek, in de geschiedenis van Pusang u Kalumpang en hare zuster Abigaelë, met de historie van Kokamòmoko en Angé ma njonjijé in 11, en wel in het hartstochtelijk zoeken van de eene zuster naar de andere, die haar ontvoerd is en in de wanhoop waarin eindelijk de jongste zich zelf en haar huis verbrandt en vooraf te kennen geeft, dat men aan de kleur der opstijgende rook zal kunnen zien, dat zij is omgekomen.

Zeër veel overeenkomst valt ook op te merken in de Verhalen aangaande den „Halve“, vermeld in Et. 37 en voorkomend in S. T. XXXIX en ook in deze Verhalen (13), al zijn die Verhalen onderling niet geheel identisch. De „Halve“ in 19 is echter een geheel andere persoon.

Het algemeen verbreide Verhaal, in Et. 28 genoemd en in S. T. XVII voorkomend, is zooals men ziet onder eenigzins anderen vorm ook hier weer te vinden in 14.

In vele dezer Lòda'sche verhalen komen Kaitjili's voor, waarmee een soort Vorsten bedoeld worden. De Vorsten van Ternate voerden vòòr de invoering van den Islam dien titel (zie F. S. A. de Clercq Bijdrage tot de kennis der Residentie Ternate bl. 147, 148). Tegenwoordig hoort men nooit anders dan Kolano, en voor „Prins“: Kolano ma ngòfa, of Djōu ma ngōfa, voor verdere afstammelingen: Dano. In de S. T. komen voortdurend Kasili's voor, welke benaming Dr A. steeds vertaalt met: Prins. Daar men nu echter op Halmahera nooit meer van Kaitjili's hoort, denk ik dat die benaming in deze Verhalen, met de Verhalen, uit het Sangir'sch zijn overgenomen.

Mijne aandacht is gevallen op het in S. T. XVIII^b voorkomende mēsèpa: balspelen. Dr A. zegt daarvan: „in de Sangir'sche sprookjes is de gewone wijze, waarop Prinsen naar de hand eener „Prinses dingen, het meedoen aan een balspel, onder hare pintu. „Degene, die den luchtig uit rotan gevlochten bal in de pintu „werpt, krijgt haar.“ In N° 6 dezer Lòda'sche Verhalen, komt het balspel voor onder den naam van sēsèpa. In het Lod. (en Gal.)

is sèpa = schoppen. Maar er komt een niet hiervan afgeleid woord sēsèpa in deze dialecten voor, als benaming van een uit rotan gevlochten bal met groote openingen, waarmede niet gespeeld wordt, maar waarin de fijn geplukte kalapa-bast op de jacht wordt meegenomen, om als prop bij de geweerlading te dienen. Mij dunkt die bal kan oorspronkelijk geïmiteerd zijn naar het voorwerp, dat men op de Sangi-eilanden gezien had en dat daar voor balspel gebruikt werd. Sang. sèpa = balspelen; afleiding hiervan (naar den regel in deze beide dialecten) sēsèpa = bal (als benaming van het werktuig-voorwerp — waarmee het spel gespeeld wordt). Voorts dit woord als denominatief sēsèpa = balspelen (zooals men ook heeft: bàsu, bijl; to bàsu, ik hak met den bijl; sidé, zeil; mi sidé, wij zeilen, enz.); dus sēsèpa, bal; djo sēsèpa, zij spelen met den bal. Ik had mij vroeger al over dit sēsèpa verwonderd, als niet van sèpa = schoppen, afgeleid, maar mij dunkt het is nu duidelijk dat het uit het Sangirsch is afgeleid en overgenomen. Van Prinsessen in pintu's: hooggelegen vrouwenvertrekken, weet men hier niet. Het blijkt ook dat de Verhaler er geen juise voorstelling van heeft. Hij doet de 7 dochters van een Koning wonen op den minaret van een moskèe. Verder hoort men van die 7 prinsessen niet meer. Dadelijk worden 3 broers daarbij gedacht, eveneens in dit hoog vertrek woonachtig, en hun spel is niet het werpen met den bal, naar het prinsessen-vertrek, maar het er mede spelen op den omloop van den minaret. Mij dunkt het woord: sēsèpa, voor het balspel, is door de overgeleverde Sangir'sche verhalen wel bekend gebleven, maar langzamerhand is voor de navertellers onduidelijk geworden wat eigenlijk dit balspel was en heeft hun fantasie er maar wat van gemaakt.

Andere trekken van overeenkomst treft men nog aan in N°s 11 en 18, met Et. 33, 34; S. T. XXVIII, XXI^b. Gal. Verh. 41, in het achterlaten van voorwerpen of ongedierten, die moeten antwoorden, in de plaats van gevluchte of zich verbergende personen.

Dat tranen levenwekkende kracht bezitten (volgens Dr A., in „Sese u Tsolo“, doordien ze dragers zijn van „tanoana = levensfluide), komt ook voor in 27, waar de rijst-meel-pop, door Urideri-làko en hare zusters gemaakt, door hare tranen leven ontvangt.

Eigenaardig zijn de tranen, die is goud veranderen, in 23 en 27. „Varkensplas“, in 26, wordt in 't leven teruggeroepen door het likken der kat en het pikken van den haan; ngo Pitiri-gurungi-ari, in 7, door wienrook, voor haar gebrand door de moeder, en

heer „Lèsu“, in 30, roept zijne dochter in 't leven terug, door haar te bedekken met een stuk wit en een stuk blauw katoen.

In S. T. XXXVI, wordt Prins Palàka, door den jongen, die hem op 't vlot vergezelt, in het leven teruggeroepen met het afschraapsel van een mangga-pit, dat hij in zijn mond uitperst.

In 3 wordt Saribanunu opgeslikt door een walvisch en naar haar land teruggebracht; evenals de jongste der negen Prinsen in S. T. XXXVIII.

Personen, die elkaar het ongedierte van het hoofd zoeken, waarbij dan de een in slaap valt en de ander verdwijnt, treft men, als in S. T. XXVII, ook aan in 2 en 3.

De eigenaardigheid, die we in 10 en 26 aantreffen, dat door Prinsen te huis gebracht wordende vrouwen, door hare schoonouders worden ontvangen met het eerbetoon van voor haar schotels neer te zetten, waar over heen zij dan naar het huis moeten loopen, is mij niet uit andere Verhalen bekend. Het is toch ook geene gewoonte die op Halmahera inheemsch is en zij duidt dus wel op buitenlandsche toestanden.

Eindelijk komt ook (in 31 het laatste dezer Verhalen) de Halmahera'sche Tjil-Uilenspiegel voor den dag. Zijn naam is Tàba. Deze Tàba leeft in allerlei beurtgangen bij het roeien (kabàta) en toch hoorde ik nu eerst zijne geschiedenis of een deel daarvan. Dat de Halmaherasche Tjil-Uilenspiegel zulke onzedelijke stukken uithaalt, is zeker de oorzaak, dat men ons niet gemakkelijk van hem verhaalde. Voorts, wat er van hem meegedeeld wordt, vindt men voor een groot deel in andere Verhalen terug. Zijn eerste streek gelijkt veel op hetgeen in Gal. Verh. 35 als Kamperstreek van de Voorouders verhaald wordt. Verder vindt men in den uit den waringin-boom antwoordenden geest, in den krommen man dien Tàba zich naar huis laat dragen, zeer overeenkomstige trekken met den Uilenspiegel van wien Dr. A. in zijn Ét. 35 spreekt, — al zijn die voorvallen hier weer anders ingekleed.

Er zouden nog wel meer parallellen te trekken zijn tusschen de hierachter opgeteekende Verhalen en die welke van Sangi en Celebes afkomstig zijn, maar ik meen hier reeds genoeg aangestipt te hebben, om de geleerden, die van de vergelijkende studie dezer Verhalen werk maken, aan te moedigen ook van de stof, die hem hier aangeboden wordt, gebruik te maken.

Voor een groot deel komen mij deze Verhalen fragmentarisch en zelfs verward voor en zal het mij aangenaam zijn, in dien anderen

(met deze Verhalen den draad in handen hebbende) wisten op te sporen van welke oorspronkelijke Verhalen het de brokstukken zijn: zooals het Dr. N. Adriani gelukt is, van het, in Gal. Verh. 42, in brokstuk voorkomende Verhaal van het gulzige kind, dat mij vooral aan het eind verward voorkwam, het oorspronkelijke geheel onder de To Radja's uit te vinden.

Zoo hoop ik dus ook met het leveren dezer studie ter vergelijking der Galèla'sche en Lòda'sche dialecten en het geven van deze Lòda'sche Verhalen, anderen van nut te mogen zijn.

Utrecht, Juni 1903.

HET LÒDA'SCH, IN VERGELIJKING MET HET GALELA'SCH DIALECT OP HALMAHEIRA.

Klanken.

Medeklinkers.

Gutturalen: **k**: bòka, sprinkhaan, bòkéké, lidteeken, gàkaka, gehemelte, kàsò, hond, kawo, asch, kāduno, slaperig zijn, kugūru, gedruisch, kilòana, bamboe-watervat, làkémé, vleesch, màké, vinden, mòkuru, pinang, nàko, kennen, òko, zeewaarts, pòkoro, buik, ròkata, man, echtgenoot, sàkara, steken, tākoro, kloppen, djòku, berg, ngèkomo, weg.

g: àgéré, stomp, tronk, digo, zeker onkruid, gani, luis gāsì, zout, gâté, lever, giama, hand, gògo, haar (huid-), veer, gogòta, maïs, gitiwiri, nagel, ganānnara, gele kakatoea, magāé, gaarn willen, mogioko, tien, nāgimi, schuld, ògono, kraai, pòga, splijten, tågoko, vangen, grijpen, ngago, mier.

ng: ngāiri, korrel, ngārumu, struikgewas, ngāngérè, leven maken, ngina, moeder, ngodji, ik, ngòmasa, adem, ngūsumu, alang^c, tòngi, te voet — langs 't strand — gaan, tongòmu, verzamelen, sànga, span, sàngo, antwoorden, sangāina, graaien, tastend zoeken, ròmanga, naam, nongoru, jongere (br. of zuster), mòngò, vadem, langudji, reuze-schelp, kangano, straks (verl.), inoiri, tand, gònga, wenkbrauw, dānongo, kleinkind, dòngi, zeezand, bīranga, zuster (v. d. br.), àngo, leven.

hamza: ā'o, brengen, dā'ènnè, inhalen, ō', opkomen, (van gewassen), djò'u, voet.

h: bāhaha, de platte kant, dihāha, dal, vlakke, hòko, poepen, hòluku, niet willen, nahādi, Zondag, sāhara, kuil, siho, kernhout, torihi, vast-raken (een vaartuig).

Supradentalen.

t: iwiti, slijpen, ngutè, ladder, djōata, 4, wāiti, graven, uti, dalen, tòta, brengen, tòtiri, op den arm dragen, tūéré, vallen, tòkata, weerwolf tāita, spoedig, snel,

titigono, papaja, sūwutu, weerkomen, pītiti, rups, pòtiti, navel, mòtèkè, volgen, òto, hakken, làtétè, blijven haken, gòta, boom, hout, dàtomo, planten, bètèkono, arm, àtomo, kleeerluis.

d: adono, genoeg zijn, aankomen, bido, sirih, dāluku, sagoweer, déru, prauw, dikiti, hoest, dòdé, garmaal, dola, klimmen, dūgala, prijs, gudòti, oorlog, kadu, tasch, lédo, albino, módéké, willen, òdé, varken, péda, sagopap, ridāmunu, trom, sāduku, kin, tiòdo, schoonmaken, widèlé, Alocasia-soort, ngido, diepte.

n: ngòna, gij, djamāni, gelaat, wònata, nok, tino, verbranden, una, hij, sano, vragen, pūnusu, verzadigd zijn, òna, zij (meerv.), nāgala, wellicht, nāmoro, vogel, nāroto, trekken, nāwoko, visch, nōa, leggen, nònu, zoeken, monāloko, 20, kolano, koning, ginīraka, rechts, inomo, spijs, dūnungu, schoondochter, bèno, dicht maken, ani, uw.

s: bōsuku, graf, dōsuku, terugwijken, gisisi, zaakoren, isènè, hooren, kāisi, kuikendief, lusungu, rijstblok, òsama, binnengaan, māisi, waarzeggan, pāsala, voorbij-, reeds weg zijn, risiki, tandvleesch, sabātana, dekmat, sàèki, hoofd, sakāi, koken, salawākunu, schild, sārongo, roosteren, sa'u, warm, sāvòlo, gat doorboren, sirāngutu, verkouden, snot, sòsé, ontvouwen, losmaken, tubuso, zwaar ūisi, vloeien, stroomen, ūsi, kom, wisa, boombast (die voor kleeding gebruikt wordt). ngāsuku, paal.

Labialen.

p: tūpaku, schieten, topòngono, doof zijn, sèpa, schoppen, supu, naar buiten gaan, rupo, harpoenlijn, padjèko, beesten, pākono, disselen, pèdéké, kikvorsch, putūrungu, sterk zijn, piloko, blind zijn, òpuru, beproesten, kopòla, uitstorten, gopòla, wandluis. èpé, oom (moeders broer). dōpo, bloem.

b: bādjuke, bijl. hārona, sarong, bikini, staart, bira, rijst, bōroa, sterapsist, buānga, 6, dabu, vocht, gubali, liaks, kōbiri, spuwen, kōkoto, regenboog, lobi, wolk, nabo, wond, raba, varen, pagaien, ruba, omvallen, sēbauga, er dicht bij gaan, tabéké, hengelen, tébini, schoon, zuiver, uboro, groene kakatoea, djabo, gewond zijn, tjiba, parkiet.

m. tjutjūnu, ei-vrucht, ngòma, ster, djamé, lekker, ūdomo, drinken, tūmara, reiger, tòmo, slang, sàmana, vlerk (van een prauw), padamāra, lamp, òmuku, rijp, nonòma, eerste, mādja, verlaten, mali, bitter, mèla, stank, mòdongo, vreezen, mūrutu, knorren, lāmoko, groot, kamanu, speer, gūmini, batàta, damā, wachten, bōkumu, pandaansoort, àma, vader.

w. déwi, een weinig, dowi, aan een stok dragen, guāwé, mangga, iwi, rotan, kawa, koperdraad, lawé, draad, mòtowa, 5, òwana, worm, panawa, amulet, sāwini, hongestig zijn, totiawawo, kort, uwa, niet, geenszins, wārasa, maal, keer, wāroto, storm, witasā, scheenbeen, wūkunu, verkoopen, wuwūdiki, vleermuis, wēlenga, openen, ngāwoko, tepel, njawa, mensch, tjawali, slechts.

f. ufa, afgunst sàfa, inkerving in den dammarboom, sifo, beuken, meppen, lèfo, schrijven, kòfi, koffi, fāngu, betalen, fāto, op rij stellen, folōi, meer zijn, folōri, juweel, fūo, maag.

Palatalen.

dj: ngòdjomo, maaltijd, djànga, verliezen, djàngé, 3, djèdja, zeug, djidjibobo, lepel, djodjòma, eertijds, djūduru, klein, wòdjanga, vergeten, tadjé, kruipen, pādji, vlag, òdjiki, baden, maidjanga, hert, modjòka, getrouwde vrouw, lādjemé, likken, kadja'ò, vlot, gādjumu, heele, stuks, gòdjoko, aal, dòdjé, top, èdjé, grootmoeder, bēdjēdjongo, bestellen, àdjoko, roepen.

tj. gotjèla, tros, tjakaïba, mombakkes, tjālana, duizend, tjanga, op zeeroof gaan, tjētjèké, klein, tjitjikòpu, tjitjak, tjoho, vasthouden, kalabètju, schaamtebedekking.

nj. njau, miauwen, njiara, kanarie-boom (en vrucht), njiwiti(ma), zich slijpen, njonjijé, opgang (plaats van zons), sinjia, verstand, hart, zin, manjanji, wierook.

j. aniaja, onrecht, verdrukking, bājungu, baaltje (gevlochten van pandaan), daju, roeispaan, gējanga, geeuwen, ija, er niet zijn, jaba, een soort boontjes, johangi, verpanden, kaju, een stuk (katoen), kōjāngi, 30 pikoel, paju, pajong, tugaja, huidbloemen.

Lipuidae.

r: ari, weenen, boruà, kist, dorōu, slechtheid, gōrèsé,

krekel, hari, (netten)boeten, iranga, broeder (v. d. zuster), karianga, léguaan, liaro, mast, miri, zilt, naru, nacht, ori, schildpad, poròtoko, knauwen, rio, helpen, riaka, oudere (broer of zuster), raba, treffen, rubè, martavaan, sārimi, schepper (pagaai), tāromo, zwart, uru, mond, wéra, betel (soort), djara, paard, ngōrana, deur.

l: djèla-djèla, een grassoort, wālsu, antwoorden, tulu, (er) aangaan, ulè, spelen, salu, dorpstempel, pilikuru, binden, liara, trekken, léga, bezien, lio, terugkeeren, lalāwa, spin, lutu, zinken, kailupa, kapok, ilingi, stem, gaili, made, dilago, Colocasia-soort, bōloto, geëindigd, gedaan.

Klinkers:

a: ani, uw, ari, weenen, amé, kussen, ruiken, bula, taak, deel, isa, landwaarts, damā, wachten, kadu, tasch, tjālana, duizend, bājungu, baaltje.

ā: āma, vader, àdjé (toek.) straks, àngé, dag, àkéré, water, àkana, doen, maken, butàti, groote landkrab, dāngiri, slaapbank, gilālongo, slaaf.

é: léri, schuin staan, mamané, verloofde, òdé, varken, polòtéké, breken, barsten, régu, een weinig, séléo, steen, tédé, opheffen, optillen, ūwèré, vlechten, djéré, heilig graf, ngòé, veel, ngòné, wij (incl.)

ē: tjētjèké, klein, palélé, in 't klein wederverkoopen, pēlélaka, mager, mèki, (soort) boozegceest, ménèna, dit, manégé, dat, éka, waaierpalm, gēgato, dwingen, gulélsuga, gele kakatoe, fétu, prevelen, dèké, dik (van bak).

ē: hēsaaka, regen, da'èné, inhalen, bereiken, ètongo, tellen, gēdjò(ma), (zich) halen, kètoko, gebakken sago, lēdo, allima, mèhè, langzaam, pēki, oudje, rēka, scheuren, sēara, regen, tēkana, langdurig, ulè, spelen, djē, halen, ngēkomo, weg, tjēdèké, bah!

ē: wēdjaka, vrouw (echtgenoot), séléra, rivier, pērèki, oud zijn, kélèlo, sien, gēlētiti, pink.

i: bàti, grens, àdji, mijn, di'a, mes, dàdi, worden, gelukken, fakiri, wachter, gilima, bak (van sago-bladschede), ginitara, erf, lété, lachen, iloa, maan, ino, hierheen, ingiri, tand, ilingi, stem, kipirini, dik, kiriti, kwijl, iligisi, harpcentouw, mimiti, meewater, niki, nazitten, 7e Volge II.

- òsisi, urineeren, pindingi, buikplaat, rikimi, regen, siri, pijn, tikiti, hoesten, ūiti, water vullen, wikiri, uitvegen; djikini, (soort) schildpad, ngiriki, korrel, nji-witi(ma), (zich) slijpen.
- o:** tjoho, vasthouden, ngàwoko, tepel, djōata, 4, wāroto, storm, ūdomo, drinken, tōbongo, zwemmen, sosobōba, vlinder, rēmoso, afval, pīdoro, vlakke, mākoro beer (varken), nongoruku, jongere (broer of zuster), ōgono, kraai, lugo, wijs, kokowo, klapperdop, igono, klapper-noot, golōwongo, pit, bolé, pisang, ā'o, brengen.
- ò:** bōki, kat, dōné, nu, dan, gōla, achterste, hōluku, niet willen, kōdjō, halen (mensen), lōla, doorslikken, mōku, op den schouder dragen, nōnu, zoeken, pōtéke, achterhoofd, rōmanga, naam, sōra, vlammen, tōto, ingewand, wōla, huis, djōdjara, wegloopen, vluchten, ngōna, gij (enkelv.).
- u:** tjutjūmu, eivucht, ngūsumu, alang, tumudingi 7, djūwutu, dichtdoen ('t oog), wuwūku, knie, utu, haar, tūtuku, stampen, sūwutu, weérkomen, rātusu, honderd, pūusu verzadigd, ōmuku, rijp, nīkarū, zandbank, mūmūdutu, zacht, week, lūsungu, rijstblok, kūrutu, hoog, igutu, nest, hōluku, niet willen, dutūru, donder, būkuku, roet, ā'unu, bloed.
- ai:** airi, slaap (mierenkriebeling), bai, titel (vrouw van een kaitjili), dai, zeewaarts, gaili, made, kailupa, kapok, maisi, waarzeggen, maidjanga, hert, saili, wegwaaien, salai (zekere) dans, taiti, snel, vlug, waiti, graven, ngairi, stuks.
- au:** njau, miauwen, njau-lāko, fijt, verzwering, ngau, vis-schen met de lijn, nganku, oor, ngau-ngauru, slank, ngauru (soort) pandaan, tauru, vast aantrekken, taugē, oorhangers, sarau, 10 tal (klappers), nauru, man, mau, willen, kauru, een boom, gau, jong, gedroogd arēnblad, galau, een bamboesoort, bauru, nitelkaar, losgaan, annu, bloed.
- oi:** gogoini, licht (niet zwaar), moi, éen, popoi, slinger, (werp-werktuig), togoini, hard.
- öi:** töimi, boog, ngöiki (ma), (voor zich) uithalen of nitlaten.
- ui:** uiti, scheppen (water), nisi, stroomen, vloeien, totui, honingzuigertje, tuiki, spoel, luiti, snijden.

Men treft dus in 't Lōda'sch dezelfde medeklinkers en klinkers aan, als in 't Galèla'sch. Alleen ontbreekt hier de *ɖ* (de supradentale *ɖ*, met lichten *t* klank), dien we in 't Galèla'sch aantreffen. Hij is in 't Lōda'sch vervangen door den palataal *dj*. Zòò in de woorden: éḏé = èdjé; òḏo = òdjomo; tuūḏu = dodudjutu, tapadḏu = tapadju; modḏoka = modjōka; pḏḏeka = wḏdjeka; tḏḏo = tḏdjomo; ngodḏowo = ngodjowo; ngḏpḏḏeka = ngḏwḏdjeka; da = dja; dabo = djabo; dḏhḏ = djḏ; dḏḏoma = djḏjoma; dḏpo = djḏwo; godḏa = godjōa; dḏhu = dja'usu; laḏé = laḏjémé; kodḏoba = kodjoba; kaḏḏho = kaḏja'o; enz.

Deze verwisseling van *ɖ*, in 't Gal. met *dj* in 't Lōd., gaat geregeld door, zoodat men gerust een woord in 't Gal. met de dentale *ɖ* kan schrijven, als men een overeenkomstig woord in 't Lōd. aantreft met *dj*. Daar 't zeer moeilijk is in 't Gal., om te hooren of men de letter *ɖ* uitspreekt met de punt der tong tegen het gehemelle, of tegen het scherp der boventanden, en er daarom door mij in 't Gal. woorden geschreven zijn, zonder de met een stip gemerkten *ɖ*, waarin die toch wel moest voorkomen, kan die fout successievelijk, door vergelijking met het Lōd. dialect, hersteld worden.

Ook de *s* in Gal. woorden, wordt in 't Lōd. vaak (maar niet doorgaand) door *dj* vervangen, b.v.: àsa = àdjé; àso = àdjoko; bàsu = bàdjuku; bḏsḏso = bḏdjḏjongo; da àsu = gḏdjumu; gosḏso = godjōro; ḏsa = ḏdjaka; ḏsi = ḏdjiki; mḏsḏso = mḏdjḏoso; tàsé = tàdjé; toḏsa = tḏdjata; togḏsa = togḏdjanga; wḏsa = wḏdjanga; èsa = djḏja; saàngé = djàngé, enz.

Men doet dit ook wel eens in 't Gal., b.v.: ma djāhu (van saku = warm), om te zeggen: snikheet; en ma djawāla (van sawāla = rood), om te zeggen: zoo rood als vuur, maar dit komt slechts heel enkel voor en meer spelenderwijze.

In 't Lōd. treft men ook een enkele maal de *s* aan verwisseld met *tj*: b.v. gogusumutu (Gal.) = gogutjūmutu (Lōd.)

Ook vond ik *r*, veranderd in *dj*: kōro (Tern.) = kḏdjo (Lōd.)

Woord-vergelijking.

Men zal al wel opgemerkt hebben, dat vele woorden, in 't Lōda'sch dialect even zoo luiden als in 't Galèla'sche. Hier volgen een aantal woorden, die in beide dialecten gelijk zijn:

tjoho: vasthouden; tjoho: er op los gaan; tjanga: op zee-

roef gaan; ngòma: ster; ngutè: ladder; djara: paard; djèré: heilig graf; djiko: inham; djini: toovergeest; wako: draaien; walira: zwavel; ulè: spelen; uku: vuur; uru: mond; tubu: spits; tuga: meten; tulu: er aan gaan; tumulè: wieden; tamo: zeggen; tagi: gaan; samaka: watermeloen; sanga = span; sèpe: schuin; sòsé = losmaken; sumu: put; supu: naar buitengaan; susu: borst; raba: treffen; ramé: feest; ruba: omvallen; rubè: martavaan; potòka: barsten; pòla: uitstorten; pèdèké: vorsch; paju: pajong; pipi: geld; ori: schildpad; oto: hakken; osu: aardbeving; orasi: uur; naka: nangka; nako: kennen; nagala: wellicht; naga: draak; maké: vinden; mali: bitter; meki: booze geest; mèla: stank; lahi: smeeken; lapé: voering, laag; léga: bezien; léri: scheefstaan; lugo: wijs; lutu: zinken; kadu: tasch; kamanu: werpspies; kaso: hond; katu: atap; kongo: traan; kupa: rijst-pakje; iwi: rotan; haga: dom zijn; hali: duur; hari: boeten (netten); gani: luis; gisisi: zaikoren; giwi: schudden; gòta: boom, hout; gula: suiker; gusè: overgieten; fangu: betalen; fèto: prevelen; foloi: meer zijn; epé: oom; èté: grootvader; dumulè: onkruid; dola: klimmen; dabu: vocht; déru: prauw; doro: tuin; bòki: kat; bàti: grens; bido: betel; bolé: banaan; bula: taak; ari: weenen; alo: koude; aro-aro: bovenarm-band; enz.

Nog vele andere woorden hebben beide dialecten gemeen, maar in 't Lòda'sche heeft men er een lettergreep aan toegevoegd, zonder dat die toevoeging de beteekenis wijzigt en evenmin een anderen grammatikalen vorm aanduidt, b.v.:

ado = adono: bereiken; aké = akéré: water; aki (Tern.) = akiri: water; aku = akunu: kunnen; aré = arésé: wit zijn; ato = atomo: kleerluis; au = aunu: bloed; baha = bahaha: platte kant; baro = barono: sarong; bèsà (Tern.) bèsaka: regen; bèto = bètongo: tekst; biāu = biāuru: uit elkaar gaan; biki (Tern.) = bikini: staart; bio = biono: gelaat; bira = biranga: zuster; bòké = bòkéké: lidteeken; boso = bösoko: pan; bōu = bōunu: geur; dalu = dālu-ku; sagoweer; dāngi = dāngiri: bank; dano = dānongo: kleinkind; doka = dōkama: ginds; doko = dōkoto: (soort) palm; dorōa = dorōata: schoonzoon; èto = ètongo: tellen; gago = gāgoso: palmhaar; gaku = gākuru: ver; gia = gī-ama: hand; gōga = gōgama: koortsig zijn; gōgé = gōgéré:

lajen: gāgo (Tern.) = gōgono: verbergen; gosōma = gosō-sanga: krokodil; gulèla = gulèlanga: gele papagaai; gumi = gūmini: liaan; hòlu = hòluku: niet willen; igo = igu: klapper; iho = ihoko: drek; ili = ilingi: stem; lagi = lagiri: tand; ino = inomo: spijze; isè = isènè: heeren; kakano = kakānoko: glagah; kawi = kāwingi: kauen; kilòti = kilòtini: blok, drijfhout; kiòlo = kiòloko: vast slapen; kipiri = kipirini: dik zijn; kuru = kūrutu: laag, hoog; lalago = lalāgomo: groot; lamo = lāmoko: groot; lia = liara: trekken; lusu = lūsungu: rijstblok; mai = maisi: waarzeggen; mako = makoro: beer (varken); manara = manārama: werk; mèdiri = mèdirimi: overmorgen; mòdé = mòdèké: willen; mòdo = mòdongo: vreezen; mòku = mòkuru = pinangkauwen; mòmi = mòmiki: opstaan; mòté = mòtéké: volgen; muru = mūrutu: knorren; muti = mūtiti: zoet; nagi = nāgimi: schuld; namo = nāmoro: vogel; nāu = nāuru: man; nawo = nāwoko: visch; òmu = òmuku: rijp; pako = pakono: disselen; pāsa = pāsala: voorbij; pèléo = pèlèoru: openbreken; piliku = pilikuru: vastbinden; pilo = piloko: blind; pòko = pòkoro: buik; polòté = polòtéké, barsten, breken; poròto = poròtoko: knauwen; pòtè = pòtéké: achterhoofd; pulutè = pulūtètè: opkomen (een striem, uitslag); puturu = putūrungu: sterk zijn; ratu = rātusu: honderd; rēmo = rēmoso: afval; risi = risiki: tandvleesch; rōa = rōangā: blaffen; ròta = rò-tanga: te pruimen geven; ruki = rūkiti: koord; sadu = sāduku: onderkaak; saha = sāhara: kuil; sàka = sākara, ateken, prikken; salawaku = salawākumu = schild; sari = sārimi: pagaai; séba = sēbanga: er dicht bij gaan; sēringa = sēringana: zijkant (van 't dek); sirāngu = sirāngutu: snot; sulo = sūloko: gelasten; tago = tākoko: grijpen; tako = takoro: kloppen; taro = tāromo: zwart zijn; tébi = tébini: schoon zijn; tèka = tèkana: langdurig; télé = télémé: vagina; tilaku = tilākuru: voorbijgaan; togu = tōgumu: ophouden; tòka = tòkata: swangi, weerwolf; tolòlé = tolòlèngè: droog (van hout, enz.); tòma = tòmanga: wekken; tubale = tubālingi: wegwippen; tuhudu = tuhū-duku: onwel zijn; tuma = tūmara: reiger; tumu = tūmu-nu: duiken; tutu = tūtuku: stampen; ubo = ūboro: roode papagaai; udo = ūdomo: drinken; uga = ūgaka: suikerriet;

djuànga = djuàngana: kòra-kòra; ngai = ngāiri: stuks; ngau = ngāuku: oor; ngèko = ngèkomo: weg; ngiri = ngīriki: korrel; ngòra = ngòrana: deur; si ngòsa = si ngòsama: binnen brengen; ngunu = ngūnungu: neus; tjala = tjālana: duizend; enz.

De toegevoegde lettergreep doet den klemtoon niet verspringen, zoodat, in de hier boven aangehaalde Lòda'sche woorden, de klemtoon steeds op de twee-na-laatste lettergreep valt.

Andere woorden ondergaan eenige verandering in de samenstelling.

Vooreerst treft men aan een veelvuldig weglaten van de letter *h*, hoewel deze letter toch duidelijk geaspireerd in andere woorden voorkomt, b.v.: tjoho = vasthouden; en men zelfs in bāhaha = vlakke kant, eene verlenging van een woord met geaspireerde *h* aantreft. Het weglaten der letter *h* is echter veelvuldig; b.v.:

hamé = amé: kussen; aho = ā'o: meênenemen; dahè = dāè: die daar; damaha = damā: wachten; dahu = dāuku: beneden; diha = dia: mes; dōdha = dōa: wat, hoe; gāhu = gau: kalk; gòho = gò: er op groeien; kòhu(si) = gòu(si): rauw eten; kadāho = kadjāo: vlot; liho = lio: terugkeeren; sihòdé = siòdé: toespijs; hika = ika: er heen; hisa = isa: landwaarts; hiké = iké: geven; hòko = òko: zeewaarts; hino = ino: hierheen; huku = uku: nederwaarts; hijé = ije: opwaarts; moritoha = moritōa: 50; oho = ô': opkomen; hòso = òso: penis; òhu = òu: onrijp; riho = rio: plek; sahu = sāu: warm; solòha = solōa: toegift; lòha = lōa: goed; soōhu = sōu: overschot; sakahi = sakāi: koken; tahi = tāi: op den rug dragen; huru = uru: ruigte; ngihi = ngi: plaats; duhutu = dutu: eigenaar; gòh'iduūru = gò'duru: jongeling; gòhoidodōma = gò'idjodjoma: voorouders; hina = ina: dun; kahi = kāi: vel; hutu = utu: haar; dèhè = djè: halen; dòhu = djòu: voet, enz.

Evenzoo in woorden waaraan een lettergroep wordt toegevoegd, b.v.:

hai = āiri: mierenkriebel; dahè = dāènè: bereiken; dihi-mo = dimono: bejaarde; galasahu = garasāuku: zweet; gaāhu = gāuku: groente; gèhèja = gèjanga: gapen; gòmahāté = gòmatéré: somnambule; kilòha = kilōana: watervat; hira = iranga: broeder; ihé = iété: lachen; monahalo = monāloko: 20; moruha = morūata: 40; sihòda = siòdaka: verstaan; hòsi = òsisi: urineren; òha = òana:

wōsi: sahé = saèki: hoofd; ròhé = ròèsé: lichaam; sòha = sòsa: palm (handvoet); sangahi = sangāini: graaien; siha = slata: aflaten; tahu = tāulu: aanmaken (vuur); tihi-mo = timono: bejaard zijn; uhi = ūisi, vloeien, stroomen; sūha = ūbro: heft; ngòha = ngòdata: breed; nguūhi = ngūisi: bandjir; niha = miara: kanarie (noot); dòha = dōsua: wegzinken; hòho = hòko (eerst: hòhoko en daarna hòko): poepen; dahu = djausu: insmeeren; enz.

Soms valt ook de *w* weg, b.v.:

wāngé = āngé: dag; dōwōngi = dōngi: zeezand; kawi = kaisi: geitenmelker; magawé = magāé: lustig; mogiowo = mogioko: 10; wòsa = òsama: binnengaan; towōngi = tōngi: te voet gaan; wusi = usi: kam; awi = ai: zijn, enz.

Terwijl men daarentegen weêr gaarne de letter *p* vervangt door *w* (een enkele maal met verlies van de letter *w*), b.v.:

dipa = diwama: hemel; dōpa = dōwama, aaneen lassen of knopen; dèpi = déwi en déi: een stukje; guūpu = gūwuru: vlieg; dapu = dāuru: zwager; kapēdiri = kawidiri: eergisteren; gaāpo = kawo: asch; kapuruwo = kawūru: wanneer? (verl.); kupūo = kūoko: boontje (soort); lipa = liwanga: gong; moritupaāngé = morituāngé: 80; tupa-āngé = tuānge: 8; sàpi = sāwini: honger; siāpu = siāu: (zekere) aardvrucht; sòpo = sòwoko: vrucht; tolopuku = tolowuku: knopen; putu = wutu en utu: nacht; upa = uwa: (mag) niet; ūpasi = ūwasi: nog niet; ngupè = ūwèré: vlechten; ngāpo = ngāwoko: tepel; ngopēdēka = ngòwedjēka: vrouw; pané = wārénè: bestijgen; palu = wālusu: antwoorden; para = wārasa: maal, keer; dōpo = djòwo: rook; enz.

Men heeft ook reeds kunnen opmerken dat, daar waar in 't Galèla'sch dialect twee gelijkluidende klinkers neven elkander in één woord voorkomen, het Lòda'sche er één van verwaarloost. Zie hiervan nog de volgende voorbeelden:

bòdsu = bòsuku: graf; diiki = dīkiti: hoest; tiiki = tikiti: hoesten; dōdha = dōa: wat, hoe; dōōri = dori: scheut; duūra = duru: later; duhūtu = dūtu: eigenaar; gaāhu = gāuku: groente; gòdō = gòdjoko: paling; goōle = golé: kléwang; guūpu = gūwuru: vlieg; hòho (over hòhoko-hòoko) = hòko: poepen; gaāpo = kawo: asch; nagoōna = nagōngo: wie? (24); naguūna = nagungu:

wie (hij)? *ngumuna* = *ngonāgumu*: wie (zij vr.)?; *toḍsa* = *tòdjata*: boos zijn; *doḍsa* = *dòdjata*: boosheid; *saàngé* *djàngé*: 3; *nguūhi* = *ngūisi*: bandjir; *saāli* = *sāli*: woord-verwisseling; *nguūsu* = *ngūsumu*: alang-alang; *damāha* = *damā*: wachten; *dihimō* = *dīmōno*: bejaarde; *tuūdu* = *dodudjutu*: pluizen; *dowōngi* (eerst de *w* weggefallen: *dōngi* = *dōngi*: zeezand; *giīha* = *giānga*: huidbloemen; *bobōtènè* = *bòtèmè*: gierst; enz.

Zelfs wanneer het woord met een klinker aanvangt en er komt een partikel voor, die op denzelfden klinker uitgaat, wordt de klinker van de partikel verwaarloosd; b.v.:

zijn vader: *ma āma*, wordt: *m'āma*; uw moeder: *ani ina*, wordt: *an'ina*; hij bereikt het: *a adono*, wordt: *'adono*; hij rook het: *a amé*, wordt: *'amé*; hij ging binnen: *o ḍsama*, wordt: *'ḍsama*; ik geef u uw eten: *ani inomoto nīké*, wordt: *an'inomoto n'iké*; zij namen het mēe: *dja āa*, wordt: *dj'ao*; laat ons eten: *wo ḍjomo*, wordt: *w'ḍjomo*; hij riep hen: *o dja adjoko*, wordt: *o dj'adjoko*; haar broeder: *ami iranga*, wordt: *am'iranga*; i ma kaāme, zij kustten elkaar, wordt: *imak'amé*; enz.

Overigens treft men nog woorden aan, blijkbaar dezelfde in beide dialecten, maar die op zich zelfstaande, onregelmatige veranderingen hebben ondergaan; als:

Verandering van den begin-medeklinker: *hau* = *ngau*: met de lijn visschen; *niha* = *njiara*: kanarie (vrucht); *tjaributu* = *taributu*: tegensprekerig zijn; *wōma* = *ngōmasa*: adem; *rāpu* = *wāu*: uittrekken; *hāu(ḍa)* = *wowau*: flauw; *gogōra* = *djōdjara*: hard loopen; *kutāti* = *butāti*: groote landkrab; *gaāpo* = *kawo*: asch; *wāngi* = *nāngēn*: kies; *béo* = *péoto*: tappen (palmwijn); *wōti* = *pōtiti* (wel opmerkelijk, daar zooals we zagen gewoonlijk de *p* in *w* verandert): navel; *tjōpu* = *torōpu*: spuiten, enz.

Verandering van den medeklinker midden in het woord:

moruàngé = *moluàngéré*: 30; *nihi* = *niki*: nazetten; *tolōmu* = *tongōmu*: verzamelen; *ngohi* = *ngodji*: ik; *njifi* (Tern.) = *njiwiti*: slijpen; *girina* = *giniraka* (ook in 't Tern.) = rechts; *pālunu* = *pangilū*: kogel; *gēlégiti* = *gēlētiti*: pink; *sininga* = *sinjia*: hart, zin; enz.

Weglaten van een lettergreep of letter:

gogūsala = *gusa*: kleine vleermuis; *kiōpi* = *ōpiki*: zuur;

akāhi = *āsibi*: cassave; *kakādu* = *kāduno*: slaperig zijn; *kalatē* = *lātētē*: blijven haken; *sonōnga* = *sonōa*: helft; *ngapē* = *ūwārē*: vlechten; *gēgēno* = *gēgoto*: dwingen; enz.

Voorvoeging van een lettergreep of letter:

lōu = *gilōu*: (soort) bamboe; *ēki* = *pēké*: oudje; *ēsa* = *djēdja*: zeug; *uūdu* = *djūdju*: klein; enz.

Tusschenvoeging van een lettergreep of letter:

rōnga = *rōmanga*: naam; *kusi* = *kūkisi*: bloemkolf (van een banaan); *pané* = *wārēné*: instijgen; *tānu* = *tāmūnu*: dicht doen (een deksel); *dōi* = *dowi*: aan een slot dragen; enz.

Verandering van klinkers:

galimo = *gilima*: bak (van palmblad schede); *gurūanga* = *gurūōngo*: het holle lichaam van den trom; *sikohōmu* = *sīhamu*: naijverig zijn; *suma* = *sāmāna*: vlerk (van een prauw); *tōtōbē* = *tabéké*: hengelen; *tura* = *tuēre*: vallen; enz.

Slechts een enkele maal verandert de klemtoon van woorden die in de beide dialecten overeenkomst hebben; b.v. *mogiōwo* = *mogloko*: 10; *tjētjêké* = *tjētjêké*: klein; *pālunu* = *pangilū*: kogel; enz.

De woorden, die in beide dialecten geheel verschillen zijn nog tamelijk talrijk; b.v.:

kuru = *būkuku*: roet; verkoold hout; *guwu* = *bōroso*: steenpuist; *tōla* = *bōlo*: afbreken (de adem); *bubūkili* = *bōka*: sprinkhaan; *maru* = *bilālono*: leeftocht; *dātu(s)* = *bātonga(s)*: opwachten; *dōrihi* = *bājungu*: baaltje; *da ginita* = *alimōka*: morgen; *oho* = *ango*: leven; *ruru* = *dailōlo*: omhulsel (voor 't sago-meel); *sēsa* = *diāduku*: uit-legger (van een prauw); *raba(ma)* = *dodja(ma)*: er in; *idē* = *dōdjé*: top; *lēru* = *dōpō*: bloem; *kusi-kusi* = *fūo*: hart; *popōto* = *galadētētē*: huig; *aulōto* = *gātāuru*: bamboe (soort); *ōko* = *gaté*: lever; *lolōha* = *ginitēra*: erf; *guluhi* = *gōla*: achterste; *tjatjahōrēke* = *gōrēsé*: krekel; *ngingiti* = *gotōaka*: wang; *golutuhu* = *gūgutu*: oksel; *ngōḍsa* = *ilōa*: maan, maand; *gunàngé* = *kētoko*: sago-brood; *kopōlo* = *kokawuwu*: scrotum; *papāla* = *kokowo*: klapperdop; *buūku* = *langudji*: reuzeschelp; *bubudo* = *lēdo*: albino; *ogu* = *lūiti*: snijden; *dolōda* = *madja*: achterlaten; *māta-ka* = *mononud-ka*: op(gemaakt); *pāsi* = *nikaru*: zandbank; *titi* = *ōdē*: everzwijn; *wēdo* = *ōmanga*: vol; *pada* = *padjēko*: betasten; *tōga* = *panōta*: zwam; *gai* = *pītiti*:

rup; oré = pōaka: schreeuwen; ngāpo = pōsana: slaan; pōla = rāwongo: rijtschuur; hisa = rarānga: omheining; ratja = rōka: scheuren; kokoā = sabātana: dekmat; òsu = sārongo: roosteren; pusune = sāwalo: doorboren; séri = salu: dorpstempel; tēto = sēléo: steen; tima = sēlēri: lood; mamāliki = sosobōba: vlinder; lēlēnga = sūdē: bord; bōla = sūwutu: weerkomen; tāilo = tipu: hakmes; dala = ngōé: veel; ngami = tōimi: boog; ngihia = tōmo: slang; bōro = tōunu: ei; ūma = sitūaka: wegwerpen; wāka = tūara: koken; idja = tugala: koopen; puāé = wāiti: graven; halo = wēlētā: sago-kloppen; sōné = djūwutu: sluiten (de oogen); kalāla = ngāngéré: lawaai maken; mada-mada = ngōtamaré: avond; lalahi-kana = tjitjikōpu: huishagedis; kininwōki = tjutjūmu: ei-vrucht; enz.

Men treft in 't Lōda'sche ook weér de algemeen Maleisch-poly-nesische woorden āma en ina, aan voor: vader en moeder, waarvoor men in 't Galēla'sch bāba en mēmē of awa gebruikt; hoewel toch ook in 't Galēla'sch, in 't saāli ēma voorkomt als wisselwoord voor bāba. 't Lōda'sch ina, wordt in den vocativus ngina.

Namen van insecten, vogels, visschen, planten en boomen verschillen in beide dialecten voor het meerendeel.

Het Galēla'sch saāli (we hebben het reeds gezien in het opgenoemde Lōda'sch woord: sāli), de woordverwisseling (dewijl sommige woorden „taboe“ zijn, omdat zij overeenkomen met of gelijken in uitgang op de namen der oudere leden van de aangetrouwde familie) komt ook in het Tōda'sch dialect op dezelfde wijze voor. Sommige oorspronkelijke woorden zijn zelfs verdwenen en de wisselwoorden zijn er algemeen voor in de plaats gekomen. We zagen het in de inleiding reeds aan 't woord lōda: wegløopen, dat men in 't Lōda'sch niet vindt; men gebruikt er voor djōdjara, dat wel overeenkomstig zal zijn met Gal. gogōdra: hard loopen. Voorts b.v. wūwulu: wind; in 't Gal. is wuwu: blazen; terwijl wind daar paro heet. Dit paro zit echter waarschijnlijk wel in wāroto, dat in 't Lōd. storm beteekent, waarvoor men in 't Gal. rāto gebruikt. Ook mimi: zeewater, waarvoor men in 't Gal. téwo zegt, is zeker een wisselwoord, want miri, is in 't Gal. zilt, dus mimi: het zilte. Wōla: huis (Gal. tahu) moet het Gal. pōla: rijtschuur zijn (tenzij men het liever van Tern. fala: huis, zou afleiden, maar dat komt mij niet waarschijnlijk voor); we zagen hier boven dat 't Lōda'sch nu voor rijtschuur rāwongo, gebruikt,

waaraan ik niet weet, waaraan 't ontleend is. Dat halo: sago-kloppen uit 't Lōd. is verdwenen, zal ook wel door de saāli zijn, daar wēlētā, dat men er voor gebruikt, onmiskenbaar afgeleid is van een onderdeel van dezen arbeid: het lētā (splijten) van den boom. Dat pūwo = baren, (zoowel voor menschen als dieren) in 't Lōd. verloren is gegaan en men hiervoor het substantief: ngōwaka = kind, tevens tot werkw. ngōwaka = kinderen (een kind krijgen) gemaakt heeft, zal ook wel een gevolg zijn van 't saāli. De papaja werd er algemeen titigono, genoemd, en tigo, is lijmerig-kleverig sap, dat juist veel uit alle deelen van dien boom en vrucht vloeit. Doch genoeg om te bewijzen, dat de saāli ook in 't Lōdasche grooten invloed heeft.

Vergelijking der Rededeelen en grammaticale vormen.

Nadat we aldus de woorden der beide dialecten met elkander vergeleken hebben en hebben bevonden, dat er, bij veel verschil, toch ook zeer veel overeenkomst tusschen beide bestaat, — willen we nog eens vergelijkend de rededeelen en grammaticale vormen in beide dialecten nagaan en zullen dan tot hetzelfde resultaat komen.

We doen dit aan de hand van Prof. Kern's „Opmerkingen over 't Galēlaresch, naar aanleiding der Beknopte Spraakkunst“ (die ik in 1891 uitgaf). Zie voor dit stuk van Prof. Kern: Tijdschr. v/h. Kon. Inst. v/d. T. L. en V. van N. I. 5. VI. 493 vv. en 5. VII, 115 vv. We antwoorden dan tevens nog op enkele dier „Opmerkingen“ en herstellen eenige toen gemaakte fouten of helderen hier en daar wat op dat ons toen in 't Gal. nog duister was.

Geslacht en getal.

Als in 't Gal. vindt men ook in 't Lōd. bij de voornaamwoorden de onderscheiding in drie geslachten: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Tot het laatste worden gerekend alle „dieren“ en „zaken.“

Bij de substantieven wordt in 't Lōd. het geslacht nog minder duidelijk aangewezen dan in 't Gal., daar de aan dieren en zaken en ook aan mannelijke eigennamen voorafgaande partikel o is vervallen en alleen nog maar voor de vrouwelijke eigennamen de partikel ngo (Gal. o ngo) ter onderscheiding is aangehouden.

Eigenaardig is het dat dit ngo ter onderscheiding van het vrouwelijk geslacht, in 't Lōd. ook voorkomt voor het vraagwoord wie, als het eene vrouw betreft, men zegt dan: ngo nag'umu. Dit heeft men niet in 't Gal.

In 't Lod. onderscheidt men als in 't Gal. twee getallen; daar men ook indien men beslist wil aanduiden, dat een onbepaald meervoud bedoeld wordt het woordje bi laat voorafgaan, zoowel voor substantieven als voor werkwoorden. Zonder dit woordje bi kan 't woord zoowel enkelvoudig als meervoudig genomen worden.

Substantieven.

Naast de primaire substantieven, treft men in 't Lod. even als in 't Gal. ook afgeleide en samengestelde substantieven aan.

De afleiding geschiedt in de beide dialecten op de zelfde wijze. Die welke van werkwoordelijken stam zijn afgeleid (met of zonder verdubbeling der eerste lettergreep) veranderen daarbij den aanvangsklinker *t* in *d*; *k* in *g*; *p*, *f* en *w* in *b*, en *h* in *ng*; b.v.:

tàkoro, klopper . . .	dadàkoro, klopper.
koròtoko, knapperen . . .	goròtoko, geknapper.
kudòti, oorlogen . . .	guddòti, oorlog.
pilikuru, binden . . .	bobilikuru, bond.
fangu, betalen . . .	bobangu, betaling, betaalmiddel.
féro, groeien . . .	bobèro, groei.
wèlèta, sagoklopper . . .	bobèlèta, het werktuig (soort houweel).

warénè, bestijgen . . . barénè, opkomst (nieuwe maan).

De twee laatste voorbeelden komen in 't Gal. niet voor, omdat wèlèta daar halo is en warénè-pané. Van 't laatste heeft men dan in 't Gal. bané.

Van *h* in *ng* heeft men in 't Gal. een paar voorbeelden: halo, sagokloppen, ngangalo, het werktuig daarvoor; hōi, uitdoen, ngongōi, uithaler (werktuig, b.v.: kurketrekker = goguruto ma ngongōi. In 't Lod. kan men die voorbeelden niet aanhalen, omdat het grondwoord niet zòd in 't dialect voorkomt.

De woorden van deze soort, gemaakt van een stam, die aanvangt met een klinker, nemen *g* voor zich in beide dialecten; ook vond ik in 't Lod. een voorbeeld dat *ng* voorgevoegd werd.

alé, opwinden . . .	galé, winding (ring).
ètongo, tellen . . .	gègètongo, getal.
àdjoko, offeren . . .	gàdjoko, offer.
arésé, wit zijn . . .	gagarésé, wit (van ei b.v.).
àdjumu, geheel zijn . . .	gàdjumu, een geheel, een stuk.
òdjomo, eten . . .	ngòdjomo, maaltijd.

Door mij werd indertijd in mijn Bkn. Spr. gezegd, dat er in 't Gal. werkwoorden voorkomen, die, oorspronkelijk substantieven, als werkwoorden optredend een anderen begin-medeklinker aannamen, waardoor dan *b* in *p*, *d* in *t*, *g* in *k*, *h* in *ng* en *n* in *d* of *h* veranderden. Als voorbeelden gaf ik op: bōòsu, graf, pòòsu, begraven; bḕrēki, oud mensch, pḕrēki, oud zijn; dabu, saus, tabu, soppen, doopen; diiki, hoest, tiiki, hoesten; dōro, tuin, tōro, tuin maken; giòlo, slaap, kiòlo, slapen; galàla, lawaai, kalàla, lawaai maken; hadji, hadji, ngadji, lezen (den Koran); nabo, wond, dabo, wonden; nagi, schuld, hagi, op den pof halen of geven.

Pr. K. „Opmerkingen“ 5. VI, 520, betoogt, dat we hier niet met afgeleide werkwoorden, maar met afgeleide substantieven te doen hebben. Ze hadden dus bij de boven aangegeven substantieven behandeld moeten worden. Toch komen er woorden voor, van deze soort, die iemand in twijfel moeten brengen in de beslissing wat oorspronkelijk was het substantief of het verbum; b.v.: dumulè, onkruid, tumulé, wieden; dungi, schubben, tungi, van schubben ontdoen; dḕgèké, lies, tḕgèké, zwellen der lies, enz.

Het aangehaalde voorbeeld van overgang der *h* in *ng* (hadji, hadji, ngadji, lezen — den Koran —), werd daarenboven dadelijk geschrapt, daar ngadji niet van 't Ar. hadji, maar van 't M. P. adji, af te leiden is. Ik had dus beter gedaan met daarvoor in 't Gal. op te geven: hōi, uitdoen, wegnemen, ngōi (in o tahu ma ngōi), soms bij de verloving betaald ter wegneming van de onreinheid, die 't huis aankleeft, door plaats gehad hebbende sterfgevallen (zie Woordenlijst, hōi) en hiri, uitzoeken, ngiri, korrel (speciaal de onontbolsterde korrel, die nog in gestampte rijst over bleef en daar wordt uitgezocht).

Aannemende dat in de bovengenoemde woorden het verb. oorspronkelijk en het subst. afgeleid is, zij 't hier opgemerkt dat het Lod. dialect hetzelfde verschijnsel oplevert:

pòsuku, begraven . . .	bòsuku, graf.
pḕrēki, oud zijn . . .	bḕrēki, oud mensch.
tiiki, hoesten . . .	diki, hoest.
tumulè, wieden . . .	dumulè, onkruid.
tūngiri, ontschubben . . .	dūngiri, schubbe.
tḕkēkēri, zwellen der lies . . .	dḕkēkēri, lies.
tōro, tuin maken . . .	dōro, tuin.
kiòloko, slapen . . .	giòloko, slaap.

djabo, wonden . . . nabo, wond.

hagi, op den pof halen . nāgimi, schuld.

höi en hiri (als voorbeelden van overgang van *h* in *ng*, kunnen in 't Lòd. niet aangehaald worden, want hier heeft men: aiki (niet öiki), wegnemen ngöiki, geldsom ter wegneming, enz. iriki, uitzoeken . . . ngiriki (uitgezochte) korrel.

Ook de van zelfst. nmw. met verdubbeling van de eerste lettergreep gevormde substantieven, die eene navolging in het klein of een namaaksel van het in 't primaire woord bedoelde voorwerp aanduiden, komen in 't Lòd. evenals in 't Gal. voor: njawa, njanjawa; dëru, dëdëru; sënàpan, sosinàpan; enz.

Evenzoo de samengestelde benamingen, als:

āma-riaka, oom (vaders oudere broër),

āma-dòwo, pleegvader,

gëri-dorōa, de schoonfamilie van een man,

dunu-dāfu, de schoonfamilie der vrouw,

kapali-uku, stoomschip, enz.

En ook eenige samengestelde substantieven, die door reduplicatie van het stamwoord gevormd zijn: ngadjé-ngadjé, verhaal; baru-baru, politiedienaar, enz.

Lidwoord.

Zooals boven reeds opgemerkt is, valt het woordje *o*, in 't Gal. voor substantieven geplaatst, om ze als zoodanig te kenmerken, in 't Lòd. weg, ook voor de mannelijke eigennamen. Alleen de vrouwelijke eigennamen (Gal. *o ngo*) hebben *ngo* voor zich behouden.

In 't Gal. neemt *nau*, man, altijd *ja* voor zich, in 't Lòd. heeft men *nauru*, zonder iets er voor.

Gia komt in 't Lòd. voor als in 't Gal., om eene betrekking van verwantschap, vriendschap of saamhoorigheid uit te drukken. In de Lòd. teksten, hierachter, treft men zelfs aan *gia ufa* (dat men in 't Gal. niet heeft) om aan te duiden twee vrouwen van één man, die in polygamie leeft.

'na en 'na nga (niet *ngo na*, zooals foutief in de Bekn. Spr. werd geschreven, komt in 't Lòd. als in 't Gal. voor, om aan den naam eens persoons eene meer algemeene strekking te geven of aan te duiden, dat niet bepaald of uitsluitend de genoemde persoon bedoeld wordt.

Bijvoegelijke naamwoorden.

Evenals in 't Galèla'sche dialect nemen ook in 't Lòda'sche de bijvoegel. n.m.w., hetzij ze als gezegde of als attriboot gebezigd worden een persoonsexponent bij zich.

Bij de subjectieve wijze van spreken, is de exponent voor een eenzijdig onderwerp in beide dialecten *i*. Bij de objectieve wijze van spreken wordt het in 't Gal. dialect gebruikte *da*, in 't Lòd. *dja* naar den regel, dat de supradentale *d* van het Gal. immer overgaat in de palataal *dj* in 't Lòd.).

Worden de bijv. n.w.w. als attributen gebezigd dan wordt de eerste lettergreep geredupliceerd (hetgeen, zooals ik in de Bekn. Spr. aangaf, de deelwoordsvorm van het werkw. is) b.v.: *o mi luluiti nègé*, (de vrouw) die hij gesneden had; *gòta i kuku-rut'ijé*, op den hoogen boom; *wòla dja lolòda*, de mooie (goede) huizen; *Kàso dja totorōu*, de leelijke honden; *djo sosònèngè a 6*, de zes gestorvenen; *gau i tutuèré*, de gevallen kalk; *mòkuru i mo malai*, de verdorde pinang; *ami dodiawo mo sosònèngè*, hare overleden gezellin; *namoro dja totopòngono*, de doove vogel; enz.

Evenals in 't Gal. maken op dezen regel uitzondering namen van plaatsen en bijnamen, waarbij het attriboot, zonder meer en zonder reduplicatie aan het subst. wordt toegeschreven. Gal. b.v. *o Dòkukamo*, Groot-dorp; *o Sōa-Konora*, Midden-dorp; *o Aké-lamo*, Groot-water; *o bita-kàku*, langbeen (bijnaam voor 't hert); *o làko-pèsa*, nat oog (bijv. voor de schildpad). Lòd. b.v.: *Gòla-tòdjomo*, Puntgat; *Giamangòata*, Breed-hand; *Ngauku-pongono*, Doof-oor; *Làko-piloko*, Blind-oog (zie teksten 3).

In 't Gal. worden de stofnamen als substantieven aan een ander substantief toegevoegd; beide worden daar namelijk, met het lidwoord *o* voor zich, naast elkander gesteld; b.v.: *o kàpali o bèsi*, 't ijzeren schip; *o tahu o gōtu*, het houten huis, *o kapasèti o tabaga*, de koperen helm; *o pālungu o soré*, de looden kogel; enz. Daar echter in 't Lòd. het lidwoord vervallen is, krijgt men in dit geval nevenelkander-stelling der substantieven, zonder meer, dus: *kàpali-bèsi*; *wòla-gòta*, *pakatjeti-tabaga*; *pangélū sèlèri*, enz.

Telwoorden.

De telwoorden komen in beide dialecten tamelijk overeen.

Galèla'sch.

Lòda'sch.

Eenheden.

moi,	butanga,	moi,	butanga,
sinòto,	tumudingi,	sinòto,	tumudingi,
saàngé,	tupaàngé,	djangé,	tuàngé,
iha,	siwo,	djōata,	sio,
motòha		motòo.	

Tientallen.

mogiowo,	moributanga,	mogioko,	mowibutanga,
monahalo,	moritumudingi,	monaloko,	moritumudingi,
moruàngé,	moritupaàngé,	moluàngérê,	morituàngé,
moruha,	marisiwo,	morūata,	morisio.
moritòha,		moritòa.	

Verder: honderd: o ratu (Gal.), ratusu (Lòd.).

duizend: o tjala ("), tjālana (").

Eigenlijk wordt in 't Lòd. evenals in 't Gal. niet hoger geteld en zijn voor de school ingevoerd de Maleische namen: lākisa, kēti en juta (in 't Gal. met *o* er voor) voor tienduizend, honderduizend en miljoen.

De samenstelling van getallen geschiedt in beide dialecten door verbinding der verschillende benamingen met het woordje *dé*, enz. Dus Lòd. 34: moluàngérê *dé* djōata; 278: ratusu sinoto *dé* moritumudingi *dé* tuàngé, enz.

In beide dialecten worden de getallen, wanneer dat waarop zij betrekking hebben onzijdig is, zonder voorvoegsel gebezigd. Spreekt men echter van menschen, dan krijgt men er persoonsexponenten voor en wel die, welke in de objectieve wijze van spreken gebruikt worden; b.v.: *i wi* (i) *moi*, (hij) *één*; *i mi sinòto*, wij tweeën; *i ni motòha* (motòa), gij vijven; *ja* (i *dja*) *tupaàngé* (tuàngé), (zij) achten. De *i* dezer exponenten wordt veelal weggelaten, dus: *wi*, *mi*, *ni*, *ja* (*dja*); terwijl in 't Lòd. niet alleen dikwijls in den derden persoon meerv. de *i* voor *dja* verwaarloosd wordt, maar ook van *dja* dikwijls slechts de *a* overblijft, zoodat men zoowel vindt: ngòwaka nauru *i dja* butanga, zes zoons; als: ngòwaka ngòwèdjeka *dja* motòa, vijf dochters; en: njawa a tumudingi, zeven menschen.

Bij saàngé (*djangé*), 3 en iha (*djōata*), 4, is op te merken, dat wanneer men van menschen spreekt, men in 't Gal. zegt: *ja ruangé* en *ja ruha* en in 't Lòd. *i dja* (*dja*, a *ruàngé*) en *idja* (*dja*, a *rōata*).

Evenals in 't Gal. worden ook in 't Lòd. de ranggetallen gevormd, door vòòr den getalnaam het zakel. bezittel. v.n.w. ma te plaatsen.

„De eerste” is in beide dialecten ma nonòma (van dòma *djòma* = voorgaan). Maar in 't Lòd. dialect heeft men nog deze eigenaardigheid, dat ook de ranggetallen: de derde en de vierde een afwijkenden vorm krijgen; men zegt: ma gangé, de derde, en ma òata, de vierde. Dit heeft men in 't Gal. niet.

Ma para ma, in 't Gal. gebruikt tot het vormen van herhalingsgetallen, wordt in 't Lòd. ma wārasa ma, maal er van. In beide dialecten kort men dit meestal af tot een enkel ma; b.v. o tàgi ma wārasa ma sinòto, of o tàgi ma sinòto: hij ging tweemaal. Hierbij gedragen zich 3 en 4 dan weder, in 't Lòd., als bij de ranggetallen, dus: ma wārasa ma gàngé en ma wārasa ma òata of: ma gàngé en ma òata.

Ook de hulpelwoorden komen in 't Lòd. voor, als in 't Gal. doch natuurlijk zonder 't lidwoord *o*. Dus wōla utu metòa, vijf (stammen) huizen; iwanga lèta sinòto, 2 (splitsels) planken; kètoko biono- of lako-djōata, 4 sagobroodjes (eig. sagobroodjes vier gezichten of 4 oogen).

„Alle” (Gal. ngodu, Lòd. ngòdumu) heeft in beide dialecten bij mēnschen, de exponenten *i mi*, *i ni*, *ja* (i *dja*). Doch terwijl men in 't Gal. voor 't onzijdig zegt *da ngodu*, zegt men in 't Lòd. *i ngòdumu*.

Evenzoo is het met „vele” (Gal. dala, Lòd. ngòé), wat de exponenten aangaat, wanneer er van menschen sprake is. Voor 't onzijdig gebruikt men in beide dialecten *i*.

„Half”, „halve” is Gal. ma sonònga, Lòd. ma sonōa. Bij „cent” en „uur” gebruikt men in beide dialecten voor „half” het Mal. satènga.

Voornaamwoorden.

Persoonlijke.

Het is zaak om hier in de eerste plaats de aandacht te vestigen op „ngòné”, dat ik in mijn Bkn. Spr., § 119, heb opgegeven te zijn: „het onbep. pers. v.n.w., hetwelk met ons „men”, „niemand” en in platte taal „je”, soms „we”, „de lui” kan vergeleken worden. Dit heeft Prof. Kern blijkbaar in de war gebracht (zie „Opmerkingen” 5. VI, 507). Dit was mijn schuld. Ik begreep toen dit ngòné nog niet. In de „bijvoegsels en verbeteringen” achter mijn

Woordenlijst (zie aldaar bl. 532) heb ik getracht het aldus te verbeteren:

„Ngòné is (evenals kita in 't Mal.) het v.n.w. van den 1e pers. pluralis inclusivus en beduidt: gij en ik; „gij en wij (allen); doch ook: gij òf ik, gij òf wij (iemand „onzer, we); terwijl men de beteekenis van het objectief „(prof. K. zegt beter: „de enclitische vorm van ngòné, „als objectief, accusatief en datief) na, zou kunnen weergeven met: u en mij, u en ons (allen); u òf mij, u òf „ons (iemand onzer, je). Ik schreef hierbij: „de beleefdheid, „die zoozeer in acht genomen wordt in het Oosten, was „zeker oorzaak, dat voor dezen pluralis-vorm werd genomen eene wijziging van den 2^{en} pers. (ngòna.... „ngòné) en niet van den 1^{en} pers., zoo dat in dit wij, „men, den persoon (de personen) tot wien (wie) men spreekt „en dien (die) men insluit, de eereplaats wordt gegeven.”

Omdat ik dit eerst opmerkte toen de Woordenlijst was afgedrukt en het in de achtergevoegde „bijvoegsels” schreef, is het mogelijk dat het nog niet is opgevallen en daarom zaak het hier duidelijk te releveeren.

Ngòné, vergezeld door de exponent po, is dus de 1e pers. meerv., insluitende den persoon (de personen) tot wien (wie) men spreekt en ngomì, vergezeld door de exponent mi, de 1e pers. meerv. uitsluitende den persoon (de personen) tot wien (wie) men spreekt.

Prof. K. heeft dit ook wel gevoeld. Z.H.Gel. zegt („Opmerkingen” bl. 507) „zóó wordt ook het overeenkomstige fo in 't Tern. gebruikt, hetgeen aanleiding heeft gegeven tot de meening dat fo „ook wij zou kunnen beteekenen.”

Wat Z.H.Gel. eenige regels verder zegt: „De toevoeging van het „onbep. v.n.w. ngòné — in het Tern. ontbreekt het geheel — „verandert de beteekenis van een volzin met po, fo in geen „deele,” is zeer waar, alleen dat ngòné nu niet is het onbep. v.n.w., maar het v.n.w. 1e pers. plur. incl. Maar het is niet waar dat ngòné in het Tern. ontbreekt (alleen de Clercq had dit niet opgemerkt, evenmin als hij had opgemerkt, dat *i* de persoons-exponent was voor het onzijdig, bij het werkwoord). Dit blijkt (om geen verdere voorbeelden te zoeken) duidelijk uit het voorbeeld, dat pr. K. zelf uit het Tern. aanhaalt („Opmerkingen” 5. VII. 125): „laha ngomì (zoo te lezen voor ngonij) ma moi-ma moi fo

„sòné: het is beter dat wij allen sterven.” Daar toch moet werkelijk gelezen worden zooals er staat: „laha ngòné (bij de transcriptie heeft men fout getranscribeerd, daar uit het handschrift met Ar. karakter niet blijkt of er een *i* of een *é* op het eind staat „ma moi-ma moi fo sòné: laat ons liever allen sterven.”

Dit ngòné komt ook in 't Lòd. voor. De exponent po wordt daar wo.

Nu kunnen we verder gaan.

In 't Lòd. evenals in het Gal. neemt (zooals pr. K. het uitdrukt) het v.n.w. van den 3e pers. drieërlei vorm aan, naar gelang van 't verschil in geslacht (behalve dat in den 3^{en} ps. meerv. mannelijk en vrouwelijk niet onderscheiden zijn) en zijn de 1e en 2e pers. daarentegen geslachtloos.

Behalve de 1e pers. enkelv. komen de pers. v.n.w. in beide dialecten overeen. Ter vergelijking volgen ze hier:

Galèla'sch.		Lòda'sch.	
<i>Enkelvoud.</i>			
1 ^e pers.		ngòhi.	 ngodji.
2 ^e "		ngòna.	 ngòna.
3 ^e "	mann.	una	 una.
" "	vr.	muna	 muna.
" "	onz.	i	 i.
<i>Meervoud.</i>			
1 ^e pers. (excl.)		ngomi.	 ngomi.
" "	(incl.)	ngoné.	 ngòné.
2 ^e "		ngini.	 ngini.
3 ^e "	mann.	òna	 òna.
" "	vr.	òna	 òna.
" "	onz.	i	 i.

Waar zekere nadruk vereischt wordt treden deze vormen op. Zonder dien nadruk komen bij de werkwoorden veelal alleen de nader te noemen persoonsexponenten voor. Als er nadruk gelegd wordt, gelden deze vormen zoowel in den accusatief als in den nominatief. In den datief wordt deze in 't Lòd. aangeduid door het achterzetsel (ka (Gal. ka): ngodji-'ka aan mij, tot mij; ngòna-ika, aan u, tot u; una-ika, aan hem, tot hem; ngomì-'ka, aan ons, tot ons; ngini-'ka, aan ulieden, tot ulieden, enz.

De objectieve pers. v.n.w. (de enclitische accusatief, datief der

pers. v.n.w.w. K) verschillen in 't Lòd. en Gal. dialect ook maar weinig van elkaar. Ter vergelijking volgen ze hier:

Galèla'sch.		Lòda'sch.	
<i>Enkelvoud.</i>			
1 ^e pers.		i	dji.
2 ^e "		ni	ni.
3 ^e "	mann.	wi.	i.
" "	vr.	mi.	mi.
" "	onz.	ja of jo (?)	ja (?)
<i>Meervoud.</i>			
1 ^e pers. (excl.)		mi.	mi.
" "	(incl.)	na.	na.
2 ^e "		ni	ni.
3 ^e "	mann.	ja (?)	dja.
" "	vr.	ja (?)	dja.
" "	onz.	ja of jo (?)	ja (?)

Op bl. 508 („Opmerkingen“ 5. VI) wijst Prof. K. aan, dat men in 't Gal. niet zeker kan zijn of de enclitische accusatief 3e pers. wel ja of jo is, daar deze vorm is ontstaan door eene nauwe verbinding van den voorafgaanden persoonsexponent en den enclitischen accusatief; b. v. ta kélèlo, na kélèlo: ik zie het, hen, haar; gij ziet het, hen, haar, — kan zijn eene samensmelting van to en ja of no en ja, maar dit is niet zeker. Wel zou men dit mogen veronderstellen, omdat men, wanneer de persoonsexponenten der 1e en 2e pers. meerv.: mi en ni, een enclitischen accusat. 3e pers. bij zich krijgen, schrijft: mi ja, ni ja en mi jo, ni jo; b. v.: mijā kélèlo: wij zien het, hen, haar; ni jo dupa, gijl. begeert het (N.B. „hen“ „haarl.“ wordt altijd gerepresenteerd door ja, in den objectieven vorm, ook al wordt het onzijdig objectie v.n.w. jo. Zoo ook b. v. ni ja dupa: gijl. houdt van hen, haarl.) — maar het is toch mogelijk, dewijl men dat door het zacht ineenvloeien der klinkers a en o met i, niet duidelijk hooren kan, dat de encl. accus. 3^e pers. a of o is. — Ik schreef liever ja en jo, vooral het eerste, omdat wanneer men a neemt, men heel geen onderscheid heeft tusschen mia en nia: wij het, hen haar, en gij het, hen, haar, — en mia, nia (bezittel.) onze, uwe.

In 't Lòd. heeft men een duidelijk onderscheid tusschen den enclitischen accusatief 3e ps. v.n.w. voor menschen en dien voor zaken. Voor „hen, haar“ krijgt men dja en voor het onzijdig „het“ ja

(jo komt 't Lòd. niet duidelijk uitgedrukt voor, zooals we later zullen opmerken). B. v.: o dja daènè: hij haalde hen in; o dja si dowi njawa: hij droeg er menschen aan (aan een juk); no dja mòtèké: ga met hen mee; to dja léga, ik zie naar hen; mo dja iké, zij gaf hun; i dja nònu, zij zochten hen, haar; i dja odjomò-ka, zij (de garuda's) hadden hen opgegeten; mi dja kurunga wij (zullen) hen in een hok zetten, enz. Voorts: ni ja kélèlo, gijl. ziet het, ze; mi ja djè: wij halen het; ni ja kaino, komt hierheen; mi ja mòtéké, wij volgen het, ze. Bij de andere personen komt, evenals in 't Gal., het onzijdig objectief v.n.w. ja niet duidelijk uit, daar to, no, o, mo, po, er mede worden saamgetrokken tot: ta, na, a, ma, pa, en i wordt dja.

Tot versterking van 't pers. v.n.w. komt ook in 't Lòd., als in 't Gal., ma sirèté: zelf, voor.

Bezittelijke voornaamwoorden.

Ook in 't Lòd. worden de bezittelijke voornaamwoorden vóór het substantief gesplaatst. In beide dialecten verschillen zij slechts weinig van elkaar.

Galèla'sch		Lòda'sch	
<i>Enkelvoud.</i>			
1 ^e pers.	 ai	adji.	
2 ^e "	 ani, 'ni.	ani, 'ni.	
3 ^e "	. mann. awi, 'wi, aw'.	ai.	
3 ^e "	. vr. ami, 'mi	ami, 'mi.	
<i>Meervoud.</i>			
1 ^e pers. (excl.)	. . mia	mia	
1 ^e " (incl.)	. . nànga	na	
2 ^e "	 nia	nia	
3 ^e "	mann. & vr. mànga	mòma.	

In een noot (5. VI. 508) merkt pr. K. op: „Het Tern. nga „vind ik ook als bez. v.n.w. bij een 2e ps. m.v.: la àfa ngoni „nga ngòfa sé fohèka i dàdi dàfa, en opdat niet ulieder „kinderen en vrouwen slaven worden. Doch dit zal een fout wezen voor nia.“

Het is nu echter duidelijk, dat dit nga is bezittelijk v.n.w. van den 1e pers. meerv. incl.: ngoné (ngoni is weer fout getranscribeerd) en er dus gelezen moet worden: „en opdat niet onze kinderen

en vrouwen slaaf worden: Nga, Tern. en na, Lòd. komen dus overeen met nànga, Gal.: het eene is het voorste, het andere het achterste stuk er van.

Bij het nadruk leggen komen in 't Lòd. evenals in 't Gal. voller vormen voor: to ngodji adji, to ngòna ani, to unaai, enz.

Ook komt to alleen voor in den zin van: voor, van. To ngodji djou: van mijne meesters (heer).

Voor het onzijdig is in 't Lòd., evenals in 't Gal. ma het bezittelijk voornaamwoord. Het komt voorts in beide dialecten op dezelfde wijze voor, ook vóór titels en familiebetrekkingen en in woorden, die steeds gedacht worden in betrekkingen tot een ander woord; als: ma màkoro, het mannetjes-varken; madjèdja, de zeug: ma salano, het begin; ma dòdja, er in, er binnen; enz.

Aanwijzende voornaamwoorden.

De Gal. aanw. v.n.w. manèna, deze, dit, en magèna, die, dat, luiden in 't Lòd. ménèna en manégé. Ze kunnen verkort voorkomen als: mēna en négé.

Evenals in 't Gal. is het aanw. v.n.w. in 't Lòd. soms in onze taal weer te geven met het bep. lidwoord of ook wel met een bijw. van plaats of tijd. Ook na pers. v.n.w. komt het voor. B.v.: ngini mēna nia àngé ménèna ngini ni sònèngé: — deze — gijl. (op) dezen uwen dag (zult) gij sterven. Kariànga manégé ager 'òka i dola-ije, die (de) leguaan klom op een tronk; ménèna tumudingi, nu — heden — (over) zeven (nachten); mēna ami làko mo djuwutu, nu sloot zij hare oogen; to mēna-uku mo barénè, deze zij besteeg dezen (wolkenwagen); nàko ni ja maké na djòwo dja biru manégé bārangì, dé nàko ni ja maké ma djówo dj.-'arèsé, manégé pipi, dé nàko ni ja maké ma djowo dja sawàla manégé ngodji, als gij de rook ervan vindt (ziet) blauw, dat zijn goederen en als gij de rook wit ziet, dat is geld en als gij de rook rood ziet, dat ben ik.

In 't Lòd. treft men eene vreemde verbinding aan van muna (zij) en manégé (aanw. die), tot munugu, die zij. In 't Gal. heeft men: muna magèna.

munugu dàku — die — zij is boven.

négé munugu dòkama, dan is — die — zij daarin.

ngòwèdjéka, éna! botàsu maru-ka munugu, eene vrouw, zie! zij behoort te zijn als — die — zij.

Voor het Gal. maèna, verk. éna, om ons „gezegde“ „bedoelden“ uit te drukken, treffen we in 't Lòd. éna aan.

dé éna i tèmò: en dezelve (leguaan) zeide.

dé éna dja odjomò-ka: en dezelve (leguaan) had het opgegeten.

Evenals in 't Gal. vormt men in 't Lòd. van manégé, door voorvoeging van kò: kòmanégé, aldus, alzoo, zulk, zoo (als dat); en van ménèna: kòménèna, verk. kòmēna: aldus, alzoo, zulk, zoo (als dit). Meestal laat men aan deze woorden de partikel so voorafgaan, b.v.: uwa so kòmanégé, so kòménèna. Voorts treft men, als gelijk van waarde met so kòmanégé aan: so komòké, dat waarschijnlijk het Gal. kòmadòké: zoo als gindsche, is, maar toch in 't Lòd. niet bepaald voor meer verwijderde voorwerpen wordt gebruikt. Gal. maro kòmagèna: dusdanig (zoo als dat), wordt in het Lòd. maruka so kòmanégé.

De aanduidingen van plaats zijn in 't Lòd. even uitgebreid als in 't Gal. en wel: manégé, verk. négé: daar; mēna (soms mané, verk. né): hier; dòkama: ginds (aan den over- of achterkant) en dòke: het zelfde (doch dichterbij); dina: aan de landzijde en diné: hetz. (dichterbij); dai: aan de zeezijde (dàdé voor dichterbij heb ik niet aangetroffen); dàku: boven en dàké: hetz. (dichterbij); dauku: beneden en daè: hetz. (dichterbij).

Deze plaatsaanduidende woorden worden in 't Lòd. niet, als in 't Gal. voorafgegaan door vòòr-zetsels, maar gevolgd door achter-zetsels en in 't Lòd. zijn dat niet, als in 't Gal. de verkorte afleidingen: ka-i-ko-sa-ka-no, van de werkwoorden huku-hije-hòko-hisa-hika-hino (nederwaarts-, opwaarts-, zeewaarts-, landwaarts-, weg (of naar de overzijde-,) hierheen-gaan, maar die geheele werkwoorden (naar Lod. spraakgebruik) uku, ijé, òko, isa, ika, ino, komen er achter.

Dus heeft men:

manégé-òka (verk. négé-òka); négé-uku; négé-ijé; négé-òko; négé-isa; négé-ika; négé-ino.

mané-òka (verk. né-òka), doch: mēna-uku; mēna-ije; mēna-òko; mēna-isa; mēna-ika; mēna-ino.

dòkamā-ka (komt er a aan 't eind dan wordt òka: ka): dòkam'uku; dòkam'-ijé; dòkam'-òko; dòkam'-isa; dòkam'-ika; dòkam'-ino.

dòké-òka; dòké-uku; enz.

dinā-ka; dina-ūku; dina-ijé; dina-òko; dina-isa; dina-ika; dina-ino.

diné-òka; diné-uku, enz.

dai-òka; dai-ūka; dai-je (van de twee *z*'s vervalt er één); dai-òko; dai-sa; dai-ka; dai-no.

dàku-òka; dākū-ku; dāku-ijé; dāku-òko; dāku-isa; dāku-ika; dāku-ino.

dāké-òka; dāké-uku, enz.

dauk-òka; dauk-ūku; dauk'-ijé; dauk'-òko; dauk'-isa; dauk'-ika; dauk'-ino.

dāké-òka; dāké-uku, enz.

Waar wij hier voor 't eerst van achterzetsels spreken, is het dunkt mij hier de plaats om op te merken, dat in deze het Lòd. een ingrijpend verschil vertoont met het Gal. In het Gal. hebben we gezien, dat de achterzetsels (ook de achtervoegsels: wa: niet; kawa: niet meer; li: weêr; si: nog; waasi: nog niet; kasi: eerst nog) geen verandering brengen in den klemtoon van 't grondwoord waarbij zij geplaatst worden. In het Lòd. krijgt men ook geen verandering in klemtoon, wanneer er aan een woord, overeenkomende met een zelfde uit een ander dialect een verlengstuk wordt toegevoegd, zooals wij boven gezien hebben: àké = àkéré; tébi = tébini; udo = ūdomo; ngiri = ngiriki, enz. Maar komen er aan de woorden in 't Lòd. achterzetsels of grammaticale achtervoegsels, dan verspringt de klemtoon op de vòrlaatste lettergreep van 't aldus verlengde woord. Dit geeft een zoo geheel anderen klank aan de woorden, dat men, de taal hoorende spreken — en aan 't Gal. dialect gewend — dikwerf een geheel ander woord meent te hooren, dan het daarmede in 't Gal. overeenkomende. B.v. men krijgt: pònga-sa = wòngan'-isa; tilàku-ka = tilàku òka; tumu-ku = tumun'-ūku; supu = supu-òka; ruba-sa = ruba-isa; lutu-ku = lutu-ūku; dola-é = dola-ijé; uku-ka = uku-òka; màké-wa = màké-ūwa; i ma òsi-wa = i ma òdjik'-ūwa; i tèka-wa = i tèkan'-ūwa; tàgi-li = tàgi-ili; ma moi-li = ma moi-ōli; isè-si = isèn'-ōsi; tàgi = tàgi-ōsi; enz.

De regels der verbinding van de achterzetsels en achtervoegsels, met de woorden, die ze volgen, zullen we hier tevens nagaan.

Het achterzetsel òka (te, er in, en ook aanduidende den verl. tijd van het werkw.-Gal. ka) verliest achter woorden, die op een *a* uitgaan *z*'n *o* en daardoor krijgt dan de laatste lettergreep van het

woord den klemtoon: gòla: gòlāka; kurūnga: kurungā-ka; gēnitéra: gēnitērā-ka; djānga: djangā-ka; ngòrana: ngòranāka; dōkamā: dōkamā-ka; sākara: sākārā-ka.

Daar men in 't Lòd. vermijdt twee zelfde klinkers naast elkaar te hebben, verliest òka natuurlijk ook de *o* als het woord op een *o* eindigt; ādono: adonō-kā; òdjomo: òdjomō-ka; m'āo: m'āo-ka; kiōloko: kiōlokō-ka; tòto: tòtō-ka; lio: liō-ka.

Een enkele maal vond ik de *o* ook achter *é* weggevallen: lātété: lātété-ka; overigens kwam, achter een woord op *é* het geheele òka; màké: maké-òka; rubè: rubè-òka; àngé: àngé-òka; djè: djè-òka; dōdjé: dōdjé-òka.

Zoo ook achter *i* en *u*: tàgi: tàgi-òka; bōtoli: bōtoli-òka; ari: ari-òka; lutu: lutu-òka; idu: idu-òka; tubu: tubu-òka; tongòmu: tongòmu-òka.

De verlengde woorden op *é*, *i*, *u*, verliezen wanneer zij òka achter zich krijgen den uitgangsklinker: ngārumu: ngarum'-òka; tógumu: tógum'-òka; djūwutu: djuwut'-òka; tupuku: tupuk'-òka; āiki: aik'-òka; òdjiki: òdjik'-òka; mōtéké: mōték'-òka; sònèngè: sònèng'-òka; tolòlèngè: tolòlèng-òka; isènè: isèn'-òka; ūiti: uit'-òka; pōtiti: pōtit'-òka.

Het achterzetsel òko (zeewaarts) komt geheel achter alle klinkers, maar natuurlijk vervalt één *o* als het woord op die letter uitgaat en is het woord verlengd dan verliest het zijn uitgangsklinker.

uru: uru-òka; gòla: gòla-òko; matòto: matòtō-ko; djo lio: djo liō-ko; biono: bion'-òko; tāuru: taur'-òko; wārèné: warén'-òko; nègé: nègé-òko; sòsé: sòsé-òko; i ma tàdi: i ma tàdi-òko.

Het achterzetsel isa (landwaarts), verhoudt zich als òko: alleen verdwijnt hier een der twee *z*'s als het woord op *i* eindigt.

ruba: ruba-isa; wòngana: wòngan'-isa; àkéké: àké'-isa; dina: dina-isa; tūtuku: tutuk'-isa; ūru: uru-isa; mo mi āo: mo mi āo-isa; djo uti: djo uti-sa; dāi: dai-sa.

Het achterzetsel ika (naar, aan, heen, tot, op, om, uit) gedraagt zich als isa ('t Lòd. onderscheid tusschen òka en ika heeft men in 't Gal. niet, daar men in 't Gal. als voor- en achterzetsel in beide gevallen ka gebruikt.). Ika komt veelzijdig voor:

ngārumu: ngarum'-ika; lalāwa: lalawa-ika; òsama: òsam'-ika; ma màké-ika mia-mia: zij trof aan een aap; tjoho adji bikin'-ika, houd vast aan mijn staart; dj'āo-ika: zij namen het mee heen; n'òdjoni-ika: eet toe, tast toe; id'ādi

ka ngòlo-lamo-ika: het werd tot een groote zee; ami ama ika: tot haar vader; ami djòu na tigrang'-ika: strek uw been uit; kàso a maké-ika: hij trof honden aan; no dji madja-ika: gij hebt mij verlaten, achter-gelaten; to ni damā-ika: ik wacht u op; ginirak'-ika: rechts-af; gubali-ka: links-af; i tédjù-ika: het (vogeltje) streek neer (eig.: zette zich heen); i si supu-ika: zij brachten het uit; ma sōu mo si dami-ka, het overschot zette zij weg.

Mij dunkt in 't Lòd. is men nog fijner met ika, dan in 't Gal. met ka.

Het achterzetsel ino (erheen, tot — in naderende, niet in zich verwijderende richting), gedraagt zich in de verbinding als ika.

taiti: tait'-ino; suwutu: suwut'-ino; sisupu: sisupu-ino; nij'āo: nij'ao-ino; òsama: òsam'-ino; djé: djé-ino; léga: léga-ino; enz.

Het achterzetsel ijé (omhoog), verhoudt zich ook weêr als ino.

ngi (Gal. ngihi): ngijé; sidola: sidola-ijé; ma gūrutu: magurut'-ijé; ma dōdje: ma dōdjé-ijé; dāku: dāku-ijé; djōku: djōku-ijé; mōmiki: mōmik'-ijé.

En ook het achterzetsel uku, (omlaag) met dit verschil, dat hier de *u* wegvalt, als er op 't eind van 't woord een voorkomt.

uti: uti-uku; tubu: tubu-ku; gilōu: gilōu-ku; mēna: mēna-uku; si baiti: si bait'-uku; gōgéré: gōgér'-uku; sago: sago-uku; gusè: gusè-uku; sāhara: sahar'-uku.

Evenzoo het achtervoegsel uwa (niet).

simaha: simaha-uwa; lutu: lutu-wa; ākunu: ākun'-uwa; gōli: gōli-uwa; supu: supu-wa; wālusu: wālusu-wa; kaino: kaino-uwa; ook trof ik aan het wegvallen van *o* op het eind, in: dj'adonō-k-uwa (eig. dja adonō-ko-uwa) het reikte zeewaarts niet tot aan.

„Niet meer” wordt: òka-uwa (Gal. kawa) maké: maké-òka-uwa; ma si gēlèlo: ma si gēlèlō-ka-uwa.

Nog heeft men het achtervoegsel oli (Gal. li) weêr. Hierbij wordt oli, achter een woord op *a* uitgaande weêr li en natuurlijk ook achter een op *o* uitgaand.

supu: supu-oli; lēlēsā: lēlēsā-li; muna: muna-li; ma moi: ma moi-oli; kaino: kaino-li; tāgi-tāgi-oli; sūloko: sūlokō-li; tūèré: tūèr'-oli.

Als er een verl. tijd bijkomt, wordt dit laatste achtervoegsel: òka-li (òka-oli, eig. maar de *o* van oli vervalt vóór de *a* in òka).

tāgi: tāgi-òka-li; sūluko: sūluko-kāli; damā: dama-kā-li; maké: maké-òka-li; kaijé: kaije-òka-li; ari: ari-òkali; dāènè: dāèn-òka-li.

Ten slotte nog òsi (Gal. si) — nog — en ook toegevoegd om wat vriendelijk te spreken. Hier valt ook na *a* en *o* de *o* weg. moi-moi-òsi; dji isènè: djo isèn'-òsi; gila-gila: gila-gilā-si; na kaino: na kaino-si; toe kom eens hier.

Òsi met uwa verbonden (achter uwa valt de *o* van òsi weg) wordt: uwā-si: nog niet (Gal. wāsi). Het verhoudt zich in de verbindingen natuurlijk als uwa.

to tāgi-uwā-si; o supu-wāsi; mo òdjom'-uwāsi.

„Eerst nog” (Gal. kasi), wordt: òka-òsi, maar (daar de *o* vóór *a* wegvalt): òkā-si; to ma usi-òkā-si: ik (zal) mij eerst nog kammen; o ma òdjik'-òkā-si: hij baadt zich eerst nog.

Gaan wij nu weêr voort met de aanw. v.n. w.w. of zoo als pr. K. ze liever neemt: bijwoorden van plaats.

Evenals in 't Gal., treft men in 't Lòd., als onbep. bijw. v. pl. naga aan, waarvan weder: naga-ino, naga-ika, naga-isa, enz.

Zooals men in 't Gal. manēna: dit, deze, verbindt, met de bijw. v. pl.: nēna, gēna, diné, dāké, dādé, dàhé en dōké, tot adjectieven, heeft men dit in 't Lòd. ook. Het eerste lid van ménēna; dit, dat, wordt daar aan die bijw. toegevoegd en men krijgt dus: ménégé, médiné, médāké, médàhé, médōké; b.v.: nia kokobōro ménégé, die uw rijstpakjes daar; wōla médiné, het aan de landzijde gelegen huis; igono médāké, de daar bovenhangende kokosnoten; sēléo médàhé, de steen daar beneden; guàwé médōké, de mangga's daar aan den overkant, enz.

Vormen ter versterking dezer bijw., met ngo, zooals in 't Gal., trof ik in 't Lòd. niet aan.

De gewoonte in 't Gal. om gēna, — minder gewoon magēna — te plaatsen aan 't eind van eene zinsnede, die als betrekkelijke bijzin optreedt, komt met nēgé, in 't Lòd. zeer weinig voor.

Vragende voornaamwoorden. „Wie” in 't Gal. is: nago, is indertijd opgegeven; maar ik heb toch later opgemerkt, dat dit nago in uitgang zich accommodeert naar den eersten klinker van 't pers. v.n.w. dat volgt. Dus heeft men: nago-una: wie (hij)? nago-muna: wie (zij vr.)? nago-òna: wie (zij, meerv.)?

Het Lòd. heeft: nag'-ungu: wie (hij)? ngo nag'-umu: wie (zij vr.)? en nag'-òngo: wie (zij meerv.)?

„Welke“, „welk“ en „wat“ is in 't Lòd. evenals in 't Gal.: òkia. „Hoeveel“ van zaken is als in 't Gal: morūo; en van personen sprekende zegt men ook in 't Lòd. (i) mi-, (i) ni-, (i) dja morūo, hoeveel wij, gij, zij?

Onbepaalde voornaamwoorden, worden, evenals in 't Gal. door de toevoeging van naga, aan de vragende voornaamwoorden, gevormd.

Wederkeerig voornaamwoord. Ook in 't Lòd., als in 't Gal., gebruikt men ma, om het reflexieve of reciproque van een handeling aan te duiden.

't Mal. diri wordt ook in 't Lòd. gebruikt, tot versterking van het pers. v.n.w., bij het refl. werkw. Diri wordt dan verbonden met het bezittel. v.n.w. b.v.: adji diri, ani diri, ai diri: mijn zelve, uw zelve, zijn zelve, enz.

Werkwoorden.

Prof. Kern, in zijne „Opmerkingen“, volgende, begin ik ook met de:

Personen des werkwoords.

Evenals in 't Gal. worden deze in 't Lòd. aangeduid door bepaalde pronominale woordjes. In beide dialecten verschillen ze een weinig van elkaar. We geven ze daarom neven elkander.

Wanneer deze persoonsexponenten niet samensmelten met een object aanduidend woordje, luiden ze als volgt:

Galèla'sch. Lòda'sch.

Enkelvoud.

1 ^e ps.	to	to
2 ^e "	no	no.
3 ^e " mann.	wo	o.
" " vr.	mo	mo.
" " onz.	i	i.

Meervoud.

1 ^e ps. (excl.)	mi	mi.
" " (incl.)	po	wo.
2 ^e "	ni	ni.
3 ^e " (mann. en vr.)	i	i.
" " onz.	i	i.

Deze pers. aanwijzers gelden in 't Lòd. even als in 't Gal. voor de intransitieven en voor de causatieven, als er als object een zaak

bijkomt. Maar bij de transitieven kunnen ze veranderen door samensmelting met de ook voor het object bestaande bijzondere pronominale exponenten.

Evenals in het Gal., wordt in het 't Lòd. vereischt dat, wanneer een substantief het onderwerp is, het werkw. de onzijdige pers. exponent bij zich krijgt. Wanneer een pers. voornaamwoord het onderwerp is, kan dit verzwegen worden en dit wordt ook veelal gedaan (niet alleen in den imperatief) als men niet met nadruk spreekt.

Om weer te kunnen vergelijken tusschen beide dialecten, volg hier de Tegenw. tijd van supu: naar buiten gaan:

Galèla'sch.

Lòda'sch.

Enkelvoud.

1 ^e pers.	ngohi to supu	ngodji to supu
2 ^e "	ngona no "	ngòna no "
3 ^e " mann.	una wo "	una o "
" " vr.	muna mo "	muna mo "
" " onz.	i "	i "

Meervoud.

1 ^e pers. (excl.)	ngomi mi supu.	ngomi mi supu
" " (incl.)	ngòné po. "	ngòné wo "
2 ^e "	ngini ni "	ngini ni "
3 ^e " mann. & vr.	òna i "	òna djo "
" " onz.	i "	i "

Men ziet, dat 't Lòd. een afzonderlijke pers. exponent heeft voor den derden pers. meerv. voor personen en voor 't onzijdig.

De exponent djo voor personen, wordt echter in verband met de exponenten voor 't objectief of wanneer er een woordje vòdèr 't werkw. gevoegd wordt, weder i. Dus: idji: zij mij; i mi: zij haar; i ma bij 't reflexief-, i ti bij het causatief werkw. enz. terwijl i voor het onzijdig bij de transitieven wordt: dja, soms djo.

Aanduiding van het object bij Transitieven.

Hier volgt een overzicht van de persoonsaanwijzers met de voornaamwoordel. objects-exponenten, in beide dialecten:

ik u	(ngohi) to ni.	(ngodji) to no
" hem	" wi	" t'i
" haar	" mi	" to mi
" het	ta of to.	" ta of to
" ulieden	ti ni.	" ti ni
" ze	ta.	" to dja

gij mij . . .	(ngona)	no i . . .	(ngòna)	no dji
" hem . . .	"	no wi . . .	"	n'i
" haar . . .	"	no mi . . .	"	no mi
" het . . .	"	na of no . . .	"	na of no
" ons (incl.) . . .	"	no na . . .	"	no na.
" " (excl.) . . .	"	no mi . . .	"	no mi
" ze . . .	"	na . . .	"	no dja
hij mij . . .	(una)	wo i . . .	(una)	o dji
" u . . .	"	" ni . . .	"	" ni
" hem . . .	"	i wi . . .	"	i
" haar . . .	"	wo mi . . .	"	o mi
" het . . .	"	wa of wo . . .	"	a of o
" ons (incl.) . . .	"	wo na . . .	"	o na
" " (excl.) . . .	"	wo mi . . .	"	o mi
" ulieden . . .	"	wi ni . . .	"	i ni
" ze . . .	"	wa . . .	"	o dja
zij mij . . .	(muna)	mo i . . .	(muna)	mo dji
" u . . .	"	" ni . . .	"	" ni
" hem . . .	"	" wi . . .	"	m'i
" haar . . .	"	" mi . . .	"	mo mi
" het . . .	"	ma of mo . . .	"	ma of mo
" ons (incl.) . . .	"	mo na . . .	"	mo na
" " (excl.) . . .	"	" mi . . .	"	" mi
" ulieden . . .	"	mi ni . . .	"	mi ni
" ze . . .	"	ma . . .	"	mo dja
het mij . . .		i . . .		i dji.
" u . . .		i ni . . .		i ni
" hem . . .		i wi . . .		i
" haar . . .		i mi . . .		i mi.
" het . . .		ja of jo . . .		dja of djo.
" ons (incl.) . . .		i na . . .		i na.
" " (excl.) . . .		i mi . . .		i mi.
" ulieden . . .		i ni . . .		i ni.
" ze . . .		ja . . .		i dja.
wij u (exclus.) . . .	(ngomi)	mi ni . . .	(ngomi)	mi ni
" hem . . .	"	" wi . . .	"	m'i
" haar . . .	"	" mi . . .	"	mi mi
" het . . .	"	" ja of jo . . .	"	mi ja of mi

wij ulieden . . .	(ngomi)	mi ni . . .	(ngomi)	mi ni
" ze . . .	"	" ja . . .	"	mi dja.
wij hem (inclus.) . . .	(ngoné)	po wi . . .	(ngòné)	w'i
" haar . . .	"	" mi . . .	"	wo mi
" het . . .	"	pa of po . . .	"	wa of wo
" ze . . .	"	pa . . .	"	wo dja.
gijlieden mij . . .	(ngini)	nī . . .	(ngini)	ni dji
" hem . . .	"	ni wi . . .	"	n'i
" haar . . .	"	ni mi . . .	"	ni mi
" het . . .	"	ni ja of ni jo . . .	"	ni ja of ni
" ons (incl.) . . .	"	ni na . . .	"	ni na
" " (excl.) . . .	"	ni mi . . .	"	ni mi
" ze . . .	"	ni ja . . .	"	ni dja
zij mij . . .	(òna)	i . . .	(òna)	i dji
" u . . .	"	i ni . . .	"	i ni
" hem . . .	"	i wi . . .	"	i
" haar . . .	"	i mi . . .	"	i mi
" het . . .	"	ja of jo . . .	"	dja of dja
" ons (incl.) . . .	"	i na . . .	"	i na
" " (excl.) . . .	"	i mi . . .	"	i mi
" ulieden . . .	"	i ni . . .	"	i ni
" ze . . .	"	ja . . .	"	i dja.

Ook in 't Lòd. hebben, zooals men ziet, samensmeltingen plaats van de persoonsexponenten met de aanwijzers van het object. Als: alle persoonsexponenten vloeien min of meer samen met den objects-exponent 3^e pers. mann. enkelv.; voorts ziet men hetzelfde met den objects-exponent voor 't onzijdig plaats hebben; terwijl de persoons-exponenten van den eersten persoon to en van den derden pers. mann. en vr. enkelv. o en mo, vòòr den objects-exponent van den 2^{den} pers. meerv. ni, veranderen in: ti, i, mi (evenals in 't Gal. ti, ni, mi).

Nu komt hier ter plaatse (in Prof. Kern's „Opmerkingen“) de vraag ter sprake: vanwaar is het dat sommige werkwoorden tot objects-exponent van het onzijdig ja nemen en sommige jo? We willen trachten die vraag hier te beantwoorden.

Toen ik mijn Bekn. Spr. uitgaf, was ik daaromtrent nog geheel in 't onzekere.

Bij de werkwoorden met het voorzetsel do (dè-di-da-du, dit

voorzetsel neemt den klinker aan, die voorkomt in de eerste lettergreep van het werkwoord waar het voorgevoegd wordt), zegt Prof. Kern (*„Opmerkingen“* 5, VI, 528) in een noot: *„De Schrijver der „Bekn. Spr., misleid door de geheel onpassende benaming van „Transitieven“ in de Jav. en Mal. Spraakkunsten, heeft de overeenkomst niet begrepen, blijkens hetgeen hij zegt § 65.“* Daar had ik gezegd: *„Voor die overgankelijke werkwoorden, die bij ons worden „gekenmerkt door het voorvoegsel be heeft men in 't Gal. geen „afzonderlijken vorm.“*

Bij die werkwoorden met het voorzetsel *do*, wees nu Prof. K. aan, dat juist deze werkwoorden een afzonderlijke vorm waren voor die overgankelijke werkwoorden, die bij ons worden gekenmerkt door het voorvoegsel *be*. Of liever, dat *„de functie van het prefix do (en varianten) dezelfde is als die van 't suffix i resp. an, in het „Javaansch, Bataksch, Maleisch, enz.; vooral waar de hiermee afgeleide werkwoorden eene locatiefbeteekenis hebben.“*

Ik heb dit dus bij de uitgave van mijn Woordenlijst verbeterd, bl. 21. Men heeft dus:

sèsa, vegen:	dësèsa, er tegen aan vegen.
lòlo, rollen:	dolòlo, er tegen aan rollen.
muūra, regenen:	dumuūra, beregend worden.
rato, storm:	darato, door storm beloopt worden.
murū, gonzen:	dumuru, omgonzen.
bàbu, liggen op:	dabàbu, neersmakken op.
tura, vallen:	dutura, er op vallen.
umo, wegwerpen:	duūmo, wegwerpen op of in.
lòda, wegløopen:	dolòda, verlaten, achterlaten.
modé, willen:	domòdé, instemmen.
hira, ophoopen:	dingira, er bij ophoopen, enz.

Alle deze werkwoorden krijgen, wanneer zij een onzijdig voorwerp bij zich hebben, tot objects-exponent *jo*.

Maar ook zonder het prefix *do* (en varianten) legt men deze locatiefbeteekenis in werkwoorden. Gewoonlijk wordt dan de beginmedeklinker, die daarvoor vatbaar is, veranderd: de *t* in *d*; de *p* in *b*; de *w* in *ng*; een enkele maal de *f* in *b*, de *d* in *n*. Voor het werkwoord dat met een klinker aanvangt, wordt dan *g* gevoegd. Als:

amo, vastzetten, vast doen staan:	gamo, vast er op binden, er aan draaien.
ari, weenen:	gari, beweenen en droinen om.

pada, tasten, aanraken:	bada, betasten, bevoelen.
pané, aan boord gaan:	bané, bestijgen (een paard, een schip).
fèno, afsluiten:	bèno, afgesloten (in een boom door een huisje) jagen op.
tamaha, wachten (intr.):	damaha, wachten (iemand, iets).
tami, zetten:	dami, bezetten.
tamo, loeren:	damo, beloeren.
tau, strak trekken:	dau, bespannen, overspannen.
tupu, schieten (intr.):	dupu, schieten (tr.)
tumu, duiken (intr.):	dumu, duiken naar iets.
dolu, overstroomen:	nolu, bevløeien.
isè, hooren:	giisè, vernemen.
ihu, verbergen:	giihu, verbergen in.
ōa, muizen (jacht maken op):	gōa, muizen (vangen).
usè, schenken, overschenken:	gusè, inschenken.
oho, opkomen (gewas):	gòho, begroeien.
wòsa, binnengaan:	ngòsa, ergens binnengaan, intrekken, invaren.
tàko, kloppen (trom):	dàko (de feesttrom) kloppen voor (zeker doel).
puàé, graven:	buàé, omgraven.
puwo, baren (intr.):	buwo, baren (aan, voor) ma ròka mo wi buwo: zij baarde haren man (zij schonk hem kinderen).
pàko, disselen:	bàko, er voor (voor een huis) disselen (palen, planken).
pòka, wasschen:	bòka, wasschen op (een plank).
palu, antwoorden (intr.):	balu, beantwoorden (geroep).
uri, naaien:	guri, naaien voor (een feest).
tumulè, wieden:	dumulè, bewieden (of ook: er om heen wieden).
tutu, stampen (rijst):	dutu, stampen (voor een feest).
òdo, eten, feestmaken:	gòdo, feestmaken voor (een zeker doel).
òko, staan:	gòko, opzetten op.
totòta, steeds aandragen:	dodòta, steeds er op, er in aandragen.

Maar ook zonder den aanvangsklinker te veranderen kan men in de werkwoorden een locatief-beteekenis leggen.

idu, slapen (als sommambule):	idu, slapen voor (eene ziekte).
mai, waarzeggen, wichelen:	mai, waarzeggen over (eene zaak).
udo, drinken:	udo, drinken op (den jaardag).
rèdi, schoonmaken (van onkruid):	rèdi, het er heen of er om heen schoonmaken.
kori, schrapen (klapper):	kori, schrapen (voor een feest of voor een gevecht).
tudu, poten:	tudu, bepoten (da kokuhuru lo jo tudu-ka, het begroei- de hebben ze ook bepoot).
dàto, planten:	dàto, beplanten.
gòlo, verzoeken:	gòlo (er voor) vragen.
didu, bedekken:	didu, verbergen (een fout).
sèsa, vegen:	sèsa, vegen (ten behoeve van iets of: er om heen)
dola, klimmen (halen):	dola, klimmen (iets) voor ('t een of ander: màngadabu-dabu o wāma jo dola, zij klimmen (halen) citroen voor hun saus.
magèsè, zich halen:	gèsè, iets halen (voor het maken van, of toevoegen aan iets).
sadu, opscheppen:	sadu, opscheppen op (het bord).

Al de voorbeelden in de tweede rij krijgen als objects-exponent jo bij zich, als er eene zaak tot voorwerp bij het werkwoord komt.

Zijn personen het voorwerp, dan krijgt men voor ieder persoon, de betrokken objects-exponent en dus voor den 3e persoon mann. en vr. meerv. altijd ja.

Natuurlijk kunnen velen der opgenoemde werkwoorden ook als eenvoudige transitieven optreden en als zij dan een zaak als uitgesproken voorwerp bij zich krijgen, dan is de objects-exponent ja; b. v.: ani lolòha mi ja sèsa, wij (zullen) uw erf aanvegen; awi nga ni ja dàto, plant (gij lieden) zijn suikerriet.

Ik zeg daar: een uitgesproken (of uitgedrukt, bepaald aangewezen) voorwerp. Want ik heb reeds in mijn woordenlijst bl. 20 opgemerkt:

Wanneer men in betrekkelijk algemeenen zin spreekt, zonder dat men zich nu juist de handeling als aan een bepaald voorwerp plaats hebbend voorstelt, dan combineert men als het ware het werkwoord met z'n voorwerp en beschouwt die combinatie als een intransitief werkwoord. B. v.: o tahu i áka gèna bilàsu o gòta ma idé dé ma gòla i si rimòté, die huizen-maken, moeten het hout

onderling met top en worteleinde aan elkaar doen volgen (in dezelfde richting leggen); o dèru i áka gèna i tèmo bilàsu òna ja nanàko, die prauwen-maken, ze zeggen het moet er zijn zij die het kennen (ingewijder); o úga i dàte gèna bilàsu i mòku-waàsi dé i dàto, (als) ze suikerriet-planten, dan moeten zij nog niet gepruimd hebben, dan planten zij; nàko-so o sulèpé itáko dé manga già da tiriné i hòlu, als ze de éénsnarige-cither-bespelen en hun hand niet wil trillen; nàko-so o téwo-ka po gògé la po tàgi o oré po tudu, als we aan de kust verblijf houden en we gaan schildpad-steken; la ngomi mi tàgi o sihòdé mi sari, en wij gaan toespijs-zoeken; itàgi o pònga-ka o ifa ipàko, zij gingen naar het bosch planken disselen; enz.

Dan wordt aan geen bepaalde plank, geen bepaald stuk wild of schildpad gedacht of aan geen bepaalde cither, suikerriet, huizen of prauwen en daarom spreekt men er dan ook intransitief van, zonder objects-exponenten.

Dat ik in mijn Woordenlijst (bl. 181) nog zeide, dat het nog niet verklaard was, waarom de daar opgenoemde woorden doorgaans de objects-exponent jo bij zich kregen, is, omdat ik over het hoofd zag, dat deze woorden meestal als werkwoorden met een locatief-beteekenis voorkomen. Als: damèsu, bijstaan in (een of ander geval); djaga, de wacht houden over; dupa, houden van; hérani, verwonderd zijn over; léga, bezien, bezoeken; maha-maha, gehoor geven aan; bewilligen in; roràka, vervuld zijn met vrees, afschuw, tegenzin voor; sano, vragen naar.

Ik geloof dat nu het gebruik van ja en jo als objects-exponent voor het onzijdig, in het Gal., genoegzaam is toegelicht.

Ook in 't Lòd. vindt men jā en jo als objects-exponenten voor het onzijdig, in dezelfde gevallen als in 't Gal. To wordt ta; no-na; o-a; mo-ma; wo-wa; mi-mija; ni-nija; i-dja. Maar bij de objects-exponent jo is dit niet zoo duidelijk als in 't Gal., daar bij de werkwoorden, die in betekenis overeenkomen met de in 't Jav. en Maleisch respectievelijk met de achtervoegsels i en an gevormde werkwoorden, de persoons-exponenten van het intransitief werkwoord gebruikt worden. Men krijgt: to, no, o, mo, djo: ik, gij, hij, zij (vr.), zij (mann. en vr. meerv.). Alleen de exponent voor het onzijdig i, wordt hier djo. Men zou dus mogen veronderstellen, dat de objects-exponent jo, bij deze allen is saamgesmolten — maar mi jo en ni jo: wij en gijlieden, heb ik met de meeste moeite niet kunnen opsporen; het blijft hier bij mi en ni.

Afgeleide werkwoorden. 1. Denominatieven; 2. werkwoorden met het prefix *ma*; 3. met het pref. *si*; 4. met het pref. *da* (*dě*, *di*, *do*, *du*).

1. De **denominatieven** komen in 't Lòd. voor evenals in het Gal. zonder een prefix bij zich te nemen:

dòro, tuin:	mo dòro, zij ging naar den tuin.
Batjā, Batjan:	djo Batjā, zij zijn naar Batjan.
usi, kam:	na usi, kam het.
bārono, sarong:	ma bārono, zij doet het een sarong aan (den boom om dien te doen vrucht dragen).
djala, werpnet:	o djala, hij vischt met het werpnet.
bādjuku, bijl:	a bādjuku, hij hakt het met den bijl.
lādjémé, tong:	dja lādjémé, hij (de hond) likt het af.
déru, vaartuig:	wo déru, laat ons per vaartuig gaan.
sāmana, vlerk:	a sāmana, hij maakt er vlerken van.
kātu, dakbedekking:	na kātu, leg er atap op.
sōuru, medicijn:	to dja sōuru, ik medicineer hen.
nāmoro, vogel:	o nanāmoro, hij maakt spelend jacht op vogels.
kārianga, leguaan:	djo kokārianga, ze maken jacht op leguanen.

2. Werkwoorden met het prefix *ma*.

Om aan te duiden, dat een handeling reflexief of *réci-proque* (terugwerkend of wederkeerig) is, gebruikt men in het Lòd. evenals in het Gal. de partikel *ma*, die in den 3^{en} pers. de beteekenis heeft van het Duitsche *sich* (zich, elkander) en bij de andere personen de beteekenis van onze reflexieve pers. voornaamwoorden.

Hoewel Prof. Kern dit een „verzinsel” noemt meen ik bij deze meening te moeten blijven.

Ik meen dus dat we in 't Gal. geen afgeleide werkwoorden hebben met het prefix *ma*, maar dat *ma* een op zich zelf staande partikel is en wel om de volgende redenen:

1^e. Het bekleedt dezelfde plaats in den zin als het objectief pers. voornaamwoord. Men zegt: to **ni** wusi: ik kam „, en to **ma** wusi: ik kam **mij**; to **wi** kulu: ik scheer hem; en wo **ma** kulu: hij scheert zich; mo **mi** baro: zij doet haar een sarong aan; en: mo **ma** baro: zij doet zich een sarong aan; to **wi** maké: ik vond (ontmoette) hem; **mi ma** maké: wij ontmoetten elkander; wo **i** toðma, hij vermoordt mij; wo **ma** of to **ma**

toðma: hij vermoordt zich of ik vermoord mij; i **ma** toðma: zij vermoorden elkander (sich); enz.

2e. het vormt niet een secundairen werkwoordvorm want *ma* wordt van 't werkwoord waarbij het voorkomt, door andere partikels of voorzetsels gescheiden. Dit kwam ook prof. Kern reeds eenigszins raadselachtig voor, want Z.H.Gel. vond de uitdrukking *i ma bi òko*: zij staan of stonden (met uitdrukkelijke aanduiding van het meervoud door de partikel *bi*) en zegt: „uit dit voorbeeld blijkt, dat het voorvoegsel *ma vòòr bi* geplaatst wordt, als vormde *bi òko* een samengestelden stam” („Opmerkingen” 5, VII, 130 noot). Maar dit laatste is niet het geval, want het meerv. aanduidend *bi* komt voor bij allerlei werkwoorden en wordt ook weer door andere partikels van het werkwoord gescheiden. Als: to *bi si supu*: ik breng ze naar buiten; wa *bi òto*: hij hakt hen; wa *wi hòlu*: hij wil ze niet hebben; o *kàso i bi si lòda-ka*, de honden zijn er mee (voorwerpen) weggelopen. Zoo komt ook in onbepaalden meervoudigen zin gesproken voor: *i ma bi wusi*, *i ma bi òsi*: zij kammen zich, zij baden zich, even zoo goed als *i bi téwo*, zij zijn naar 't strand (gegaan).

Niet alleen het meervoud aanduidend *bi*, maar ook de causatieve partikel *si*, scheidt *ma* van het werkwoord waarbij het voorkomt; b.v.: mo *ma baro*, zij doet zich een sarong aan; mo *ma si baro*: zij draagt het als (zij gebruikt het voor) sarong (zij doet het zich een sarong zijn); to *ma wusi*: ik kam mij; to *ma si wusi*, ik kam mij er mede, of: ik maak er mij een kam van; to *ma sika*, ik droog mij af; to *ma si sika*, ik droog er mij mede af; *i ma dubu*, zij stompden elkaar; *i ma si dubu*, zij stompden er elkaar mede (met een sleutel b.v.); no *ma tiðdo*, wasch de handen; no *ma si tiðdo*, wasch er de handen mee; upa *no ma òto*, hak je (zelf) niet; upa *no ma si òto*, hak je er niet mee.

Ook worden van sommige werkwoorden secundaire stammen gevormd door het prefix *ka* (*kě-ki-ko-ku* volgens den eersten klinker in het grondwoord), waardoor in het werkwoord een *reciproque* beteekenis gelegd wordt. Als het bepaald een wederkeerige handeling tusschen twee personen betreft, gebruikt men daarvoor dikwijls (niet altijd) het prefix *ri*. Niet altijd wordt dit gedaan, maar toch in veel gevallen; doch b.v. *toðma*, *kělélo*, *tolòmu*, *kulai*, *tomòlo*, *kolòlo*, *damaha*: vermoorden, zien, verzamelen, foppen, plagen, omarmen, wachten enz. vond ik nooit met het prefix *ka* (en varianten) of *ri*. Nu, *òòk* door dit prefix wordt

ma gescheiden van het werkwoord of kan het ten minste gescheiden worden. Men zegt zoowel: *i ma ngàpo*, als: *i ma kangàpo*, zij slaan elkaar; *i ma makè*, als: *i ma rimaké*: zij ontmoetten elkaar; *i ma hòlu*, als *i ma kohòlu*, zij willen elkaar niet (zij begeeren scheiding); *i ma bio-moi*, als *i ma kibio-moi*: zij zijn één van gelaat met elkaar, (zij gelijken op elkaar), enz.

3e Het blijkt dat ma geen integreerend deel uitmaakt van het werkwoord waarbij het gevoegd wordt, omdat het niet wordt geredupliceerd, en dus niet als eerste lettergreep van het woord beschouwd wordt, b. v.: *i ma ngàpo*, zij slaan elkaar; *i ma ngangàpo*, zij zijn elkaar slaande — slaan elkaar bij aanhouding, bij herhaling; (evenzoo: *i ma kangàpo* en *i ma kokangàpo*); *to ma òsi*, ik baad mij; *to ma oòsi*, ik ben (was) mij badende; ik baad mij voortdurend; *no ma èha-é*, buig je achterover (het aangezicht omhoog); *no ma èèha-é*, buig je herhaaldelijk achterover — enz.

Op juist dezelfde wijze als in 't Gal. komt ma ook voor in het Lòda'sch; b. v. *mia-mia i ma dodudjutu*: de aap zat zich in 'thaar te pluizen; *o ma si tadi-uku*: hij stootte zich neer (in de prauw); *to ma sigèlèlo-uwa*: ik kan niet zien; *o ma dàdi kariànga*, hij maakt zich (doet zich worden) een leguaan; *i ma kokosòngè*, zij deden het onderling om het meest (eig. zij waren elkander over en weer doodende n. m. l. in het eten en drinken); *o ma si balòtéké*, hij spleet zich er in, (hij spleet het en verborg er zich in); *i ma didide*, zij waren elkander schommelende; *i ma si momoi-òka*, zij hebben er zich elk één van genomen; *i ma bi òdjiki*: zij baden zich.

Het woordje *tèké*, dat nog tusschen ma en het oorspronkelijke woord, of tusschen ma en het secundaire woord met het reciproque préfix *ka* (en varianten) of *ri* kan geplaatst worden, is ook een losstaand woord, dat niet innig met het werkwoord verbonden wordt, geene reduplicatie aanneemt en er naar willekeur kan uitgelaten of ingelascht worden. Het versterkt den reciproquen zin en moet zooveel beduiden als ons „onderling“ of „over en weer“. Men kan zeggen: *i ma toðma*, zij vermoorden elkaar, en: *i ma tèké toðma*: zij vermoorden elkaar over en weêr; of: *ma tèké totoðma*, zij waren elkander over en weêr vermoordende; *i ma dubu*: zij stompden elkaar, en: *i ma tèké kudubu*: zij stompden elkaar over en weêr; *i ma tèké kokudubu*: zij zijn elkaar over en weêr stompende; *i ma sibitjara*: zij spraken er met elkaar over; *i ma tèké si bitjara*: zij spraken er onderling met elkaar over; *i ma si bðso*:

zij beminnen elkaar; *i ma tèké si koboso*: zij beminnen elkaar over en weer; enz.

Ook dit *tèké* komt voor in 't Lòd. dialect.

Voorts bespreekt prof. Kern ma als beteekenende „voor zich zelf“.

De stam waarvoor het dan komt verandert van beginmedeklinker. *Toðma*, dooden: *wo ma doðma*: hij doodt voor zich (hij slacht zich); *pusuné*, doorboren: *i ma busuné*: zij maken voor zich een gat in (iets); *kóbu*, oprapen: *ni ma gòbu*, sprokkelt het voor u; *àka*, maken: *to ma gáka*, ik maak mij; *òsu*: roosteren: *i ma ngòsu*, zij roosteren (voor) zich; enz.

Omdat prof. Kern uitgaat van de stelling dat ma een prefix is tot vorming van een secundairen stam, ziet Z. H. Gel. geen middel de zwaarigheid op te lossen, hoe of het mogelijk is dat bij voorbeeld bij *toðma* de *d* achter ma ontstaat in *ma doðma*.

Naar mijne bescheidene meening komen we uit die moeilijkheid als we ma beschouwen als partikel om ons reflexief en reciproque voornaamwoord te vervangen.

„Diezelfde veranderingen“ merkt toch ook prof. Kern op „ondergaan“ de grondwoorden, wanneer eene handeling voorgesteld wordt als „te geschieden ten behoeve van een anderen persoon dan het subject, „doch in dit geval blijft het prefix ma achterwege.“

Natuurlijk, meen ik; want voor het reflexief v.n.w. ma, treedt dan het object pers. v.n.w. in de plaats. B. v.: *to ma doðma*: ik slacht (voor) mij; *to mi doðma*: ik slacht (voor) u; *to ma gòbu*: ik sprokkel (voor) mij; *to wi gobu*: ik sprokkel (voor) hem.

Ma heeft met de verandering van de beginletter niets te maken. Prof. Kern zegt: „de stam vertoont dan dezelfde veranderingen in „de beginletters als bij de vorming van substantieven en causatieven.“ Zeer waar. Maar ik geloof dat hier niet naar de substantieven en causatieven moet verwezen worden, maar naar de werkwoorden (hiervoor behandeld), die in beteekenis overeen komen met de in het Jav. en Mal. respectievelijk met het suffix *i* en *an* gevormde werkwoorden en die in 't Gal. de onz. obj. expon. *jo* bij zich krijgen. Ik meen dus: dat *toðma* hier niet wordt *doðma*, omdat ma er voor komt, maar omdat hier het werkwoord een locatief-beteekenis krijgt: slachten voor. Nemen we b. v. in plaats van een persoon een zaak tot object bij *toðma*, dan wordt het werkwoord ook *doðma*. *Mànga ramé o sapi jo doðma*: voor hun feest slachten ze een koe. En verder: *ai tòko o kurunga to gàka*: ik maak mijnen kippen een hok; *o bðki o nawo manèna to ngòsu*, deze

visch bak ik voor de kat; o niha manèna aní kòsè no gòbu, raap die kanariënoten op voor je jaarvogel; o gotòla magèna o luri o igo jo busuné: die witte kakatoea maakt voor de lorre een gat in den klapper; enz.

Ik mag mij vergissen, doch zoo niet, dan meen ik, dat op deze wijze de moeilijkheid volkomen is opgelost.

3. Werkwoorden met het voorvoegsel *si*.

Si treedt in 't Lòd. evenals in 't Gal. op in causatieve zoowel als in instrumentale beteekenis. Wanneer met si causatieve werkwoorden gevormd worden veranderen soms de beginletters van het werkwoord: *k* in *g*; *t* in *d*; *w* in *b* en krijgt het met een klinker aanvangend werkwoord soms een *g* voor zich. Voorbeelden van *p* in *b* vond ik niet, omdat de *p* in de betrokken woorden reeds was verwisseld met *w*; ik trof er een *ng*, aangebracht voor een klinker, maar voor het woord òsama. (Gal. wòsa en deze *w* verandert in 't Gal in *ng*).

Van *k* in *ng* gaf ik in 't Gal. geen voorbeeld. Men heeft er echter een: hado: zetten, leggen; si ngado: in elkaar zetten. Dit voorbeeld ontbreekt echter in 't Lòd. omdat hado daar is nōa, waarvan men dan heeft si nōa.

Hier volgen eenige voorbeelden in 't Lòd. dialect.

kilio, omkeeren, si gilio, terugbrengen, doen omkeeren.
tāgi, gaan, si dàgi, doen gaan, er mede gaan:
tōbongo, zwemmen; si dōbongo, er mede voortzwemmen.
isènè, hooren, si gisènè, luisteren.
djòdjara, wegllopen, si djòdjara, er meê wegllopen.
modjòka, huwen, si modjòka, doen huwen.
sòdjo, vliegen; si sòdjo, er meê voortvliegen.
warénè, aan boord gaan; si barénè, inschepen.
waiti, graven; si baiti, in-, ondergraven.
uti, dalen; si guti, aflaten.
òdjomo, eten; si òdjomo, doen eten.
udomo, drinken; si udomo, laten drinken.
òsama, binnengaan; si ngòsama, binnen brengen.

In 't Gal. had ik si gotjoho, si gémané, si gétjàdé en si giija, als onregelmatig opgegeven; doch deze zijn zooals Prof. Kern terecht opmerkt afgeleid van de secundaire-reciproque-stammen: kotjoho, kamane, katjàdè en kiija: elkaar vasthouden, met elkaar vrijen, stoeien, trouwen. Evenwel in 't Lòd. vond ik deze vormen niet; daar zegt men voor tjadé-lòhi en voor ija-mo-

djòka en voorts vond ik voor si gémane-si mané en voor si gotjoho-si tjoho.

De eigenaardigheid in de constructie der causatieven, dat zij, wanneer het voorwerp der handeling onzijdig is, den enclitischen objects-aanwijzer missen — vindt men in 't Lòd. terug. Is het voorwerp mannelijk of vrouwelijk, dan volgt het causatief de gewone constructie. In de noot 5. VII. 128 wijst Prof. Kern op een voorbeeld dat dezen laatsten regel schijnt te weerspreken, daar Z.H. Gal. in Bijb. Verh. § 1. 6 vond: Una ka Wo si dàdi òna, maar dat is een schrijf- of drukfout en moet zijn Wa si dàdi òna.

Voorts moet er op gelet worden dat si evenmin als ma een innig aan het werkw. verbonden deel wordt. Het treedt evenals ma als losse partikel bij het werkwoord op. Het wordt er wel niet van gescheiden door het meervoud aanduidend bi, want dit plaatst men, wanneer men het gebruikt, vóór si, maar toch door het reciproque prefix ka (kě-ki-ko-ku); b.v. i ma si bòso en i ma tèké si kobòso: elkander liefhebben; si ngòsa: binnenbrengen; en: obitjara i ma tèké si kongòsa: zij spreken met elkaar af; zij geven elkaar over en weer raad in; enz. En ook neemt het niet de reduplicatie over, maar deze blijft eigen aan het woord waarvoor het gevoegd wordt; b.v. wo si giliho, hij brengt het terug; wo si gogiliho, hij brengt het bij herhaling terug; i si lòda, ze loopen er mee weg; i si lolòda, (dat) waarmee ze weggelopen zijn; wo si guti: hij laat het af; wo si guguti: (dat) wat hij afgelaten heeft; of: hij is het aflatende; enz.

In 't Lòd. verhoudt zich si evenzoo.

4. Werkwoorden met het voorvoegsel *do, da, dē, di, du*. Over deze werkwoorden hebben we reeds gesproken, waar we getracht hebben het verschil in gebruik van ja of jo als objectief v.n.w. voor het onzijdig te verklaren. We merkten daar ook op, dat deze werkwoorden op dezelfde wijze in 't Lòd. voorkomen. Een enkele maal trof ik de tusschenvoeging van een letter aan voor de verbinding van het prefix aan het grondwoord. umo, wegwerpen; do-tumo, wegwerpen op (volgens het taaleigen zou het moeten zijn d'umo, daar de ééne *u* moest wegvallen en om dit niet te doen heeft men den eersten klinker veranderd in *o* en een *t* tusschengevoegd; het woord ziet er mij nogtans wat verdacht uit, want eigenlijk is umo Gal.; het Lòd. heeft si tūaka. Beide woorden komen voor in de hierachter uitgegeven teksten N° 8. ami rēmoso mo dotumo ai pòtit'òka: haar kruimels wierp zij weg op zijn

navel; pītiti dé tòmo i si tūaka una-uku: rupsen en slangen wierpen zij weg op hem (neêr). Ik vrees dat de verhaler umo uit het Gal. heeft geleend en ver-Lòda'scht heeft.

Toch treft men zooals ik zeide de werkwoorden met do (en varianten) in 't Lòd. evenzoo als in 't Gal. aan. B.v.: iranga, op een hoop brengen; dingirana, erbij ophoopen; biāuru, fijn maken; dobiāuru, fijn maken in; tila, duwen; ditila, afduwen in: déiditila sahar'uku, en zij duwden hem af in den kuil (neêr) (tekst 8); tūèrè, vallen; dutūèré, vallen op: moma riaka ai sigi ma tubū-ku djo dutūèré, zij vielen op den minaret van huns broeders messigit (neêr) (tekst 6); enz.

Ook de vorm, dien we in 't Gal. aantreffen van de werkwoorden met do (en varianten) voorafgegaan door si, waardoor het prefix de beteekenis krijgt van «tevens» trekken; si diliara, er tevens meê voorttrekken; tò djanga, omhakken; o dja si dotòdjanga: hij hakte er tevens hen bij om (hij hakte den boom om terwijl zij er in zaten) — tekst 8 —; tūèré, vallen; i ma si dutūèré, zij lieten zich tegelijkertijd — (met elkaâr) — vallen (tekst 6) sākara, steken, uitsteken; mo si dasàkar'-uku, zij stak er maar op los (tekst 3); onregelmatig weêr vond ik, ter wille der welluidendheid iké, geven; si ditiké (en niet si d'iké), er tevens bij geven; daarentegen, zonder deze t tot verbinding, āo, meênemen; si d'āo, tevens meênemen; ook de verlenging si todo (en varianten) komt voor. In de teksten vind ik weêr een onregelmatig voorbeeld van dezen vorm: dahè, inhalen (Gal.); daènè, id. (Lòd.) si todadahè, er bij verrassen (Gal.); si dotadaènè, id. (Lòd.); o mi si dotadaènè, hij verraste haar er bij (bij het baden) — tekst 3.

Ik wil nog opmerken dat si in deze vormen evenals bij de causatieven als losse partikel voorkomt, terwijl do-todo (en varianten), met het grondwoord verbonden worden en er eventueel de reduplicatie van overnemen.

Samengestelde werkwoorden. Als zoodanig beschouwt prof. Kern in het Gal. de werkwoorden, die verbonden worden met de partikels ku, je, sa, ko, no, ka. Wij hebben hierboven bij de behandeling der achterzetsels gezien, dat deze samengestelde werkwoorden ook in 't Lòd. voorkomen, doch dat in 't laatste dialect niet het laatste gedeelte der woorden: uku, ijé, isa, òko, ino en ika, als achterzetsels gebruikt worden, maar deze woorden in z'n geheel.

Niet als achterzetsels maar als werkwoorden gebruikt, treden deze woorden in 't Lòd. in den regel verbonden met het voorvoegsel ka op; dus: kaūku, kaījé, kaīsa, kaòko, kaīno, kaīka. Zij worden in den regel evenals in 't Gal. als transitieven behandeld. Dat dit alleen in 't Gal. het geval zou wezen als die woorden zonder voorvoegsel ka optraden, doch dat men ze met dat voorvoegsel onverschillig als transitief of intransitief kon behandelen is door mij onjuist uitgedrukt in mijn Bekn. Spr. In mijn Woordenlijst bl. 20 ben ik daar reeds op teruggekomen en heb daar gezegd: dat wanneer er bij het gaan in een of andere richting, in deze werkwoorden aangeduid geen doel beoogd werd, deze werkwoorden intransitief, doch wanneer er een doel meê beoogd werd, zij transitief gebruikt werden. B.v.: to kahika dé to kahina, ik ga (maar even) heen en terug; wo kahika èko wo kahino? gaat hij of komt hij? (als men dat wegens den afstand niet recht kan onderscheiden); mo kahòko dé mo kahisa, (maar even) gaat zij zeewaarts en komt landwaarts (terug); mo kahije èko mo kahuku? gaat zij naar boven of komt zij naar beneden? (wanneer dat nog niet duidelijk waar te nemen is). Maar: upa na hika of na kahika: ga er niet heen (benader het niet); àsa ta hino of ta kahino, straks kom ik; o pònga-sa wa kahisa of wa hisa, hij gaat landwaarts naar het bosch. Dus wanneer deze werkwoorden transitief gebruikt worden, beteekenen ze: **er** heen gaan; **het** — **iets** — benaderen en wordt dus het gebruik van de exponent ja gerechtvaardigd. Evenzoo is het met ado: het — iets — bereiken. (Prof. Kern ibid. VII, 117).

In 't Lòd. volgt men echter niet immer de regels van 't Gal. in dezen. Over het algemeen komt ja als exponent voor en gebruikt men ook hier deze werkwoorden transitief. Maar spreekt men onbepaald — of liever van een gaan in deze of gene richting zonder doel — dan gebruikt men deze werkwoorden niet intransitief, als in 't Gal., maar causatief. Men zegt: mo si kaīje mo si kaūku, zij gaat op en neêr; to si kaīka to si kaīko, ik ga af en aan. Dit is geheel tegen den regel, dunkt mij, want in het Gal. beteekenen deze voorbeelden: zij doet het (een voorwerp) op en neer gaan; ik doe het heen en weêr gaan. Maar het is nu eenmaal niet anders in het Lòd.

Doch er is meer onregelmatigs in dit opzicht in 't Lòd. Ook wanneer er met deze werkwoorden van een gaan in een of andere richting, naar een bepaald doel, of eene bepaalde plaats, gehandeld

wordt, worden ze afwisselend transitief en causatief gebruikt. Ik heb gezocht naar een regel in deze afwisseling en het resultaat er van is geweest, dat ik meen, dat men dezen regel volgt. Spreekt men van het gaan, uit eene plaats waar men is, naar eene andere plaats, dan spreekt men causatief; spreekt men van een gaan of komen van anderen uit zekere plaats, naar de plaats waar men is, of in de richting daarvan, dan spreekt men transitief. Dus: *Tobèlos'-ika wo si kaika*, laat ons naar Tobèlo gaan (eig. laat ons naar Tobèlo doen gaan). *Tobèlos'-òno dja kaino*, zij komen van Tobèlo hierheen; *Salangadék'-isa dja kaisa*, zij komen van (het eiland) Salangadé naar den vasten wal (waar spreker zich bevindt); *Salangadék'-òko i si kaòko*, zij gaan (van den vasten wal) uit naar (het eiland) Salangade; *Bisōa-uku mi si kaūku*, wij gaan Noordelijk naar (kaap) Bisōa; *Bisōa-ijé dja kaījé*, zij komen Zuidelijk van kaap Bisōa; *Asimiro-ijé i si kaījé*, zij gaan Zuid-waarts naar Asimiro; *Asimiro-ūku dja kaūku*, zij komen Noord-waarts van Asimiro. Ik meen dat deze regel door-gaat, maar nader onderzoek op dit punt is niet overbodig.

Nog iets eigenaardigs vond ik aangaande deze woorden. Zegt men in 't Gal. het ligt landwaarts, zeewaarts, noordelijk, zuidelijk, der-of herwaarts (van een of andere plaats of voorwerp) dan zegt men: *i dadu-* (het volgt- of het ligt) *hisa*, *i dadu hòko*, *i dadu-hīje*, *i dadu-huku*, *i dadu-hika*, *i dadu-hino*; dus de twee werkwoorden dadelijk achter elkander voegende. In 't Lòd. echter zegt men (meer naar den regel, de exponent herhalende): *i dadu dja isa*, *i dadu dja òko*, *i dadu dja uku*, *i dadu dja ijé*, *i dadu dja ika*, *i dadu dja ino*.

Toestandswwoorden. Met recht heeft Prof. Kern opgemerkt, dat uit door Z. H. Gel. gelezen voorbeelden bleek, dat het Gal. toestandswoord niet alleen een „zijn“, maar ook een „worden“ aanduidt; dus moet de definitie luiden: het toestandswoord duidt aan dat het onderwerp verkeert of komt in den toestand of de gesteldheid, die door het grondwoord wordt uitgedrukt.

Het blijft echter een feit, dat er in 't Gal. een aantal werkwoorden zijn waarmede men van den toestand of de gesteldheid van het onderwerp op objectieve wijze spreekt, zoodat, als er van personen gesproken wordt, het logisch onderwerp uitgedrukt wordt, door den accusatief van het vereischte voornaamwoord, voorafgegaan door *i* „het.“ Dit *i* wordt menigmaal, maar niet altijd weggelaten. Voorbeelden dat dit laatste willekeurig is zijn in aantal in de door mij

uitgegeven teksten te vinden: *o djodjaru magèna lo ka i mi hiwa-ka*, die maagd wel zij was er niet meer; *i winali-so*: hij was zeer blij; *dé i milutu-wa*, zij verdronk niet; *sidago una marena wilutu*, zoodat hij verdronk; *manga nongone magèna i mi dōta-ka*: haarl. zuster is gevallen; *ma pēdēka i mi kokitōka*, zijne vrouw was (eene) wêerwolvende; *muna magèna milutu*, zij verdronk. Zoodat dus niet alleen *i wi* en *ja* onverkort voorkomen (Pr. K. *ibid.* VII. 119) maar ook *i mi* en ook de andere personen, maar de verhaaltrant brengt meê dat daar zooveel voorbeelden niet te vinden zijn. Het blijkt uit de aangehaalde voorbeelden echter ook dat men evengoed de *i* wegge-laten vindt voor *wi* als voor *mi*.

Ik blijf dit houden voor een wijze van spreken zooals wij die in onze taal ook gebruiken, wanneer wij zeggen: mij dorst; het hongert hem; het bevreedt u, het beangstigt ons; het spijt haar; het drukt u, enz. en dat men dus *i* niet heeft op te vatten als „zij“, maar als „het“. (Pr. K. *ibid.* VII, 121).

Zoolang er bij deze werkwoorden namelijk sprake is van personen is het waar dat er b.v. uiterlijk geen onderscheid is tusschen: *i wi siri*: hij is (wordt) ziek, en: *i wi ngāpo*: zij slaan hem; *i sapi*: het hongert mij (ik heb — krijg — honger), en: *i dōa*: zij schelden mij; enz. Maar bij deze werkwoorden wordt (op enkele uitzonderingen na) voor het onzijdig gebruikt *da*. (Pr. K. *ibid.* VI, 502 — zegt wel: „uit zulk eene constructie — *o Kajin awi tininga da toōsa poli*, het gemoed van Kaïn werd zeer boos — kan men „niet met zekerheid opmaken of *da* een exponent is van den 3^{en} „pers. enk. onz.“; doch uit de uitgegeven Gal. Teksten is dat toch genoegzaam gebleken). Men zegt dus *ai gia da siri*, mijn hand is (doet) zeer; maar: *ai gia ja siri*, zij doen mijn hand zeer; *ai baro da dūda*, mijn sarong is vuil; maar: *ai baro ja dūda* zij maken mijn sarong vuil; *awi tahu da tēbi*, zijn huis is schoon; maar: *awi tahu ja ja tēbi*, zij maken zijn huis schoon; enz. Daarom dus geloof ik niet te dwalen wanneer ik meen dat *i* in deze constructies wil gelezen worden „het“.

In „Opmerkingen“ VII, 119 bespreekt Pr. K. verscheidene afwijkingen, die Z.H.Gel. gevonden heeft in hetgeen toenmaals in de Gal. taal verschenen was, met de regels, die ik voor het toestandswoord opgaf. Ik wil ze hier releveeren. Dat niet alle werkwoorden die de objectieve wijze van spreken aannamen *da* tot exponent in 't onzijdig hebben, maar enkelen *i* (b.v. *i lamo* en niet *da lamo*,

i dala en niet da dala) had ik gezegd. „Maar“ zegt Pr. K. „Schrijver vermeldt niet, dat in 't meervoud ook ja lamo gezegd wordt; ten minste in B. V. p. 224 leest men manga ili ja lamo, hun geluid was (eig. waren) groot.“ — Doch manga ili ja lamo, beduidt hier eig.: hunne stemmen zij maakten ze groot.

In mijn Woordenlijst bl. 18, 19, schreef ik daarom: „In die gevallen waar men in 't Holl. bij het werkw. een bepalend woord — een bijwoord dus, heeft men in 't Gal. tweederlei wijze van „zich uit te drukken. Vooreerst door de bepaling bij het werkw. te „voegen, op dezelfde wijze waarop men aan het zelfst. n.w. een „hoedanigheid of eigenschap toeschrijft: het grondwoord, voorafgegaan „door i, da of ma. Ten tweede het brengen van die bepaling „onder een transitieven werkwoordsvorm. In het eerste geval heeft „dan de bepaling meer betrekking op het voorwerp in den zin, „in het tweede geval raakt zij meer het gezegde of accident.“ Daar geef ik dan verscheidene voorbeelden van en hieronder is ook dit: manga ili ja lamo (de bepaling in transitieven vorm) te rangschikken. Uit dit laatste voorbeeld echter blijkt (en er zouden nog verscheidene voorbeelden van dit soort zijn aan te brengen), dat ook aan een substantief eene eigenschap, als gezegde, in den transitieven vorm kan worden toegeschreven; hetgeen ik bij het bovenstaande had moeten opmerken.

„Zoo ook“ gaat Pr. K. voort „t. a. p. duma òna ja dadala“ enz. Dit is goed, want dala neemt voor het onzijdig wel i, maar voor personen volgt het de regels van het Gal. „toestandswoord“, dus 3^e pers. mv. ja.

„Voorts“ (Pr. K.) „is op te merken dat i lamo ook van personen gezegd wordt; bijv. ma imam ilalamo“ B.v. p. 385. Dit was fout. Eene volgende uitgave heeft i wilalamo. Hoewel toch i lamo zou te verdedigen zijn, omdat niet eig. de persoon des priesters hier gezegd wordt groot te zijn, maar zijne waardigheid van priester (hoogepriester).

„Naast“ (Pr. K.) „i wi pèrèki, enz. leest men o bi njawa „i popèrèki, terwijl het toestandswoord zou luiden da popèrèki.“ Beiden: i popèrèki en da popèrèki is fout: het moet zijn ja popèrèki. Z.H.Gel. was met njawa, door mij op het dwaalspoor gebracht, daar ik in de Bekn. Spr. schijnbaar beweerde had, dat ngòpa en njawa onzijdig optreden (zie aldaar § 17). Maar van een „kind“ of „mensch“ weet men in de meeste gevallen of het een mannelijk of vrouwelijk wezen is en krijgen die woorden in dat

geval immer de desbetreffende pers. exponenten bij zich, en in het onbep. meerv. natuurlijk altijd de exponenten van den 3^{en} pers. meerv. Voorts heb ik mijn Woordenlijst bl. 30 uiteengezet, dat men in 't Gal. in het algemeen sprekend, steeds in 't meerv. spreekt en niet — zooals in 't Holl. meestal — in 't enkelvoud; ik geef daar dan voorbeelden: vrouwen mogen de schotels van haren bruidschat niet aanraken (wij zouden zeggen: eene vrouw mag de schotels enz.) en nog velen meer.

„Opmerkelijk“ (Pr. K.) is de afwisseling op ééne bladzijne in B. V. „van o njawa i wi sisiri magèna, de zieke man“ — dit is goed — „met o bi njawa i sisiri i ma popòlu ngokagèna“ — dit is fout en moet zijn: o bi njawa ja sisiri — „ibi „pipilo, i bi titiki, i bi lulugu.“ — dit is weer goed; want in de Bekn. spr. bl. 32 gaf ik aan: „niet alle woorden, „waarbij men in onze taal zijn of hebben plaatsen kan, worden in 't Gal. door „toestandswoorden“ uitgedrukt. Woordenlijst bl. 17 heb ik daar nog bijgevoegd: „van vele toestanden spreekt men met den gewonen werkwoordsvorm op subjectieve wijze, b. v.:

i wi dòta: hij valt (naar beneden): wo ruba, hij valt (om).

i pado: ik ben melaatsch: to lugu: ik ben lam.

i ni topòngo, gij zijt doof: nopilo: gij zijt blind.

i mi dasi, wij drijven af: mi tobo: wij zwemmen.

ja lutu, zij zinken: i bawo: zij komen boven.

pilo en lugu, zien we dus onder de gewone intransitieven en tiki-tiki, mank gaan, hoort daar ook onder. Waarom nu sommigen dezer woorden die een toestand aanduiden intransitief behandeld worden en anders als „toestandswoord“ kan ik niet verklaren, maar het is een feit.

Verder (Pr. K.) „o njawa da sisiri magèna wo dòma wo „uti o àké-ku gèna.“ beter (om boven aangegeven regel dat men in 't algemeen sprekend, in 't Gal. steeds het meerv. gebruik): o njawa ja sisiri i dòma o àké-ku i uūti gèna.

Dan (Pr. K.) njawa moi, ka i wi siri sidago o musung 38 da bòlo.“ is goed.

Voorts nog (ibid bl. 120) „Evenmin maakt de Schr. „gewag „van 't gebruik van da bij een mannelijk of vrouwelijk onderwerp. „Toch komt zulks in de teksten meermalen voor; bijv. B. v. p. 224: „i Wi tarima kàsi o Djōu tanu Una da lòha, zij dankten „den Heere, dat hij goed was; p. 396: ma bi tuwàni da lòlòha: „o, goede heeren!“ Deze zinnen waren moeilijk woordelijk te ver-

talen; i Wi taramikàsi o Djōu, sébàbu (tanu kan niet) Una i Wilòha, zou beduid hebben: zij dankt den Heer, omdat Hij mooi was; en: hê! tuwàni nilolòha!: o! mooie heeren! In anderen zin had er een omschrijving bij moeten komen: dan moet men in 't Gal. zeggen ani gogdho of anisiningá da lòha: uw aard of uw hart is goed. Het ware beter geweest er die omschrijving bij te voegen, dan door enkel da lòha te gebruiken die omschrijving in stilte daaronder mede in te sluiten. Maar eigenlijk zit er «aard» en «hart» bij in de gedachte van den vertaler en heeft hij daarom het onz. da lòha genomen. Doch zijne vertaling is niet te verdedigen.

Maar genoeg over het «toestandswoord» in het Gal. Treft men dezen werkwoordsvorm in het Tern. niet aan, in het Lòd. vinden wij hem terug op dezelfde wijze als in 't Gal. Tot voorbeeld diene sawini, honger hebben, Gal. sapi.

enkelvoud.	1 ^e ps.		i sapi (ngohi)		i dji sawini (ngodji).
	2 ^e "		ini " (ngòna)		ini " (ngòna).
	3 ^e " mann.		i wi " (una)		i " (una).
	" " vr.		i mi " (muna)		i mi " (muna).
meervoud.	" " onz.		da "		dja "
	1 ^e " (excl.)		i mi " (ngomi)		i mi " (ngomi).
	" " (incl.)		i na " (ngoné)		i na " (ngoné).
	2 ^e "		ini " (ngini)		ini " (ngini).
	3 ^e " mann. en vr.		ja " (òna)		i dja " (òna)
	" " onz.		da "		dja "

Ook in 't Lòd. geldt dat niet alle woorden die een toestand aanduiden, onder dezen werkwoordsvorm kunnen gebracht worden, en ook dat sommigen die, als personen optreden, onder dezen werkwoordsvorm behooren, *i* in plaats van *dja* als exponent bij zich krijgen als er van zaken sprake is. B.v.: evenals in het Gal. groot: i lamoko; veel i ngdóé (Gal. i dala); kort i totiawo (Gal. i timisi); voor personen evenwel: i dji lamoko, ik ben (word) groot; i dja ngdóé (zij) velen; i totiawo, hij is kort.

De voorafgaande *i* wordt dikwijls verwaarloosd en in den 3e pers. meerv. wordt i dja, niet alleen dja, maar ook wel *a*. We hebben dit reeds bij de getallen gezien, die in 't Lòd., evenals in 't Gal., als er van personen sprake is dezen werkwoordsvorm aannemen.

In het Gal. heeft men i lutu, ik zink, en evenzoo in 't Lòd. i dji lutu; maar Gal. da lutu, het zinkt en Lòd. i lutu, zoo zijn er meer.

De kleuren krijgen in 't Gal. allen *da*, in 't Lòd. enkelen *dja* en anderen *i*; b.v. dj'arèsé, wit; dja sosawàla, rood; dja idjo, groen; maar: i tataromo, zwart; i gogurati, geel; i kawo, grauw, (aschkleurig, Gal. da gusa) enz.

Anderen die alleen bij zaken voorkomen en die in 't Gal. *da* krijgen, hebben in 't Lòd. *i*; Gal. da muti, Lòd. i mütiti, zoet; G. da saki, L. i sàki, vet; Gal. da dudū, L. i dudū; Gal. da tolòlé, L. i tolòlèngè (beide) droog; enz.

Tóch treft men er weér velen parallel aan in beide dialecten: da kipiri, dja kipirine, dik; da hina, dja ina, dun; da guūi, dja gogoīni, licht; enz.

Met sommigen zit ik verlegen: Gal. da òmu, da òa, da òsa, da òhu, rijp, heesch, gaar, rauw, worden, Lòd. dj'òmuku, dj'òasa, dj'òdjaka, dj'òu (klinkt bijna als dja u). Hebben we hier nu een verwaarloozing van *a* voor *o*? Maar dat is geen regel. Wel hebben we gevonden, dat ò achter *a* vervalt in het achtervoegsel òka, maar de *a* vòòr *o* vindt men toch wel: a òdjomo: hij at het; dja òdjomo; zij aten het; en ik heb gevonden Gal. da isi, met urine, dja òsisi, Lòd. Dat Lòd. *i* (onz. exp. intr.), djo wordt voor een *o* en dan zijn *o* verliest, vind ik, dunkt me, in dj'ò (Gal. i oho) het komt op (gewas) en zoo nig ik dus ook tot de meening, dat er naar den eisch moest staan i òmuku i òasa, i òdjaka, i òu, en dat dit voor de welluidendheid geworden is djò, dat z'n *o* verloren heeft, omdat 't Lòd. geen 2 klinkers naast elkaar duldt.

Geheel onverklaarbaar (voor mij althans) is dat sommige woorden dezer soort, die in 't Gal. *da* voor zich krijgen, hier in 't Lòd. *o* nemen, dat overigens (dewijl het als lidwoord vervallen is) in dit dialect slechts voorkomt als exponent 3e pers. enkelv. mann., hij, bij de intransitieven. B. v.: adji giama ka o siri, mijne hand doet zeer; mòkuru manègé ka o gani, die pinang is bedwelmend; sōuru manègé ka o mali, dat geneesmiddel is bitter; ani dāluku ka òpiki, uw sagoweer is zuur (in dit geval vervalt de *o*, omdat er geen 2 klinkers bijeen mogen komen); adji dia ka o nòto, mijn mes is scherp; angé ka o sãu, de dag (zon) is heet; het is heet; enz. Hoe ik ook over dit verschijnsel nagedacht heb, ik vind er geen verklaring voor.

«Er niet zijn» ija, wordt evenals Gal. hiwa als toestandswoord behandeld; idj'ija, in'ija, ija, im'ija, i na ija, i m'ija, i n'ija, i dja ija (dja ija, a ija): ik, gij, hij, zij, wij(i),

wij(e), gij, zij zijn (waren) er niet. Voor het onzijdig krijgt men eene verkorte samenstelling van ménèna ija en wel: mé ija, (dit) het is er niet. (Ik ben het niet eens met Pr. K. in zijn noot ibid VII. 120 — dat ami ngòpa ihiwa, Gal. overeen zou komen met Tern. una ka ingòfa uwa, want i (Tern.) is hier gelijk aan Gal. awi, dus zou het in 't Gal. zijn: to una awi ngòpa ihiwa).

Tijden en Wijzen.

„De bovenbehandelde werkwoordsvormen gelden (zooals Pr. K. „het uitdrukt ten opzichte van 't Gal.) voor de Aantoonende Wijs „en den Tegenwoordigen Tijd, doch met dien verstande dat ze in „onze taal zeer dikwijls met den Verleden Tijd moeten weergegeven „worden. Men zou dezen vorm gevoegelijk den Verhalenden Tijd „kunnen noemen.“

Zoo is het ook in 't Lòd. To tàgi is zoowel „ik ga“ als „ik ging“; mo dj'iké ngodji-ka (eig. ngodji-ika), zij geeft of gaf het aan mij.

In 't Gal. wordt ons Perfectum en Plusquaperfectum aangeduid door 't achtervoegsel ka; in 't Lòd. heeft men daarvoor òka, dat hierboven bij de achtervoegsels reeds behandeld is. Voor òka bòlo dat in 't Gal. vaak als versterking van 't Perfectum achter 't werkwoord wordt gevoegd en meermalen ka vervangt, heeft men in 't Lòd. i bòloto; dé'òdjomo i bòloto, en toen hij gedaan had met eten. Uwa wordt in 't Lod. met òka verbonden tot òka-uwa (Gal. ka-wa), om aan te duiden: „niet meer“.

Evenals ka in 't Gal. komt in 't Lòd. òka, achter namen van landen en plaatsen en beteekent dan: menschen van dat land of die plaats; dus: Lòdà-ka, Galèlā-ka, Tobèlos'òka, Kau-òka, Papuā-ka, Wòlādā-ka, enz.

Voor den Toekomenden Tijd wordt in 't Lòd. het Gal. àsa vervangen door àdjé.

De Gebiedende Wijs neemt geen bizonderen vorm; door den toon wordt zij hoofdzakelijk uitgedrukt. Spreekt men bepaald gebiedend, dan laat men aan de woorden voorafgaan bolàsu (Gal. bólàsu) = 't moet.

In 't Lòd. heeft men zoowel om te ontkennen als om te verbieden uwa (Gal.: hiwa-wa, upa). Alleen met dit onderscheid dat wanneer men verbiedt uwa voorafgaat en als men ontkent uwa volgt.

Over de andere woordjes die achter het werkwoord gevoegd worden

in 't Lòd. (ōli, òka-li, ōsi, uwā-si en òkā-si) heb ik hierboven reeds gesproken, om aan te duiden hoe zij aan de werkwoorden worden verbonden.

Het in 't Gal. voorafgaand ka, om meer stellig of bevestigend te spreken, komt, zooals men in de Teksten kan zien, ook in 't Lòd, veelvuldig voor.

So als nadruklegger achter een woord gevoegd komt ook in 't Lòd. als in 't Gal. voor.

Dat men met voorvoeging van tanu den Conjunctief zou vormen was onjuist door mij beweerd in mijne Bkn. Spr. Ik ben daar reeds op teruggekomen in mijn Woordenlijst. „Deze partikel“, zeide ik daar, „legt een wenschende of voorwaardelijke beteekenis in den zin, „en beteekent: och dat...; moge, mocht, mochten; zoude, „zoudt, zouden; moest, moesten. Het vormt dus gedeeltelijk den „imperatief.“ Dit tanu mis ik in 't Gal. Ongeveer gelijk in beteekenis vindt men er het woordje: bari; b.v.: dé bari mo tòku, en zij zoude er over (den boom) loopen. (Tekst 12).

De bewering dat po en pa, bij de subjectieve en i na bij de objectieve wijze van spreken den infinitief zou vormen, wordt door Pr. K. met recht bestreden.

Uit wat ik hierboven over po heb geschreven, ziet men dat ik van deze onjuiste bewering ben teruggekomen. Po treedt als exponent op van den 1^{en} ps. meerv. incl. en evenzoo i na bij de „toestandswoorden.“

Zooals ik reeds in mijn Woordenlijst bl. 25 zeide, is er in het Gal. (en ook in 't Lòd.) geen sprake van een infinitief. Elk werkwoord wordt in deze dialecten voorafgegaan door een exponent, met of zonder een pers. v.n.w., en: de persoonsexponent, die eenmaal in den zin gebruikt is, wordt herhaald bij al de werkwoorden, waarmede in dien zin complementen of bepalingen aan het hoofdwerkwoord worden toegeschreven. De verwaarloozing van exponenten in het Tern., waarvan Pr. K. een voorbeeld geeft in de aangehaalde zinsneden (5. VII. 126) wordt in de Gal. en Lòd. dialecten niet aangetroffen.

Omdat po insluit den persoon die spreekt en tot wien men spreekt, heeft het iets algemeen, schijnbaar iets onbepaalds, dat dikwijls overeenkomt met ons „we“ en daarom ben ik er toe gekomen om het voor een exponent van geen persoon en dus als een aanwijzer van den infinitief aan te zien.

Waar dus Pr. K. voorbeelden aanhaalt uit vertalingen, wordt

Z.H.Gel. soms op een dwaalspoor gebracht door den vertaler, die eene onjuiste opvatting van po had en vindt dikwijls onjuistheden, die mijne bewering, dat po aanwijzer van den infinitief is, tegen spreken. We willen daarom even de door Pr. K. (5. VII. 124, 125) aangehaalde voorbeelden nagaan: Nàko-so po hanèkopo sisilha, gèna ma nawo upa pa èto; i tèmò pa lia-kawa is goed en behoort vertaald te worden: als we op het meer of op zee met de lijn visschen, mogen we de visschen niet tellen; men zegt, dan vangen we ze niet meer. Onjawa dé po wòsa ma kolano-ka nàko-so wona àso-wa dé ina toðma — zou ik liever vertalen (omdat hier bij „mensen” meer aan „ze” dan aan „we” gedacht wordt): o njawa dé i wòsa ma kolano-ka, nakò-so wa àso-wa, dé ja toðma: menschen, als ze tot den koning ingaan, als hij ze niet roept, dan doodt men ze; po wi dodoðha, kan goed zijn en beteekent dan: wat zullen we hem doen; hoe zullen we met hem handelen. Ja sari o àkali po si djobo manga gia ma kolano-ka — beter (omdat in den 3e pers. begonnen is): ja sari o àkali (beter nog: o àkali i si sari) i si djobo mangu gia ma kolano-ka: zij zochten list om hunne handen aan den koning te slaan. La wa gòlo o ifa moi po si lèfo déo wa lèfo — beter: la wa gòlo o ifa moi i si lèlèfo, dé wo lèfo: en hij vroeg hun een tafeltje (bord-plank) waarop ze schrijven, en hij schreef; duma o duba ma ngòpa po si dadaku, kékia-ka? — is wel goed, want Izak spreekt tot zijn vader en wel over eene handeling die ze beiden staan te verrichten, dus: het lam, dat door ons zal verbrand worden, waar (is het)? o bi gòta i rupa-rupa pa nano po dupo dé ma sòpo pa òdo òdo òdo — kan wel — maar, omdat de lezers toch die boomen niet zien of zagen, wellicht toch beter van „ze” dan van „we” te spreken; dus: o bi gòta i rupa-rupa ja nano jo dupa dé ma sòpo ja òdo òdo òdo: allerlei boomen ze zagen ze gaarne en de vruchten er van aten ze het was goed (dupa is meer het Eng. like dan love). O Djōu Awi ronga ka pa pudji: laat ons den naam des Heeren prijzen (hoewel pudji in het Gal. toch meer is: dienen, vereeren en dus giliri: roemen, wellicht beter zou zijn). Ani gia No si djobo dé awi laké Na pada dé pa nano (tanu liever niet) gèna wo Ni tabéa-wa Ani sima-ka — is goed — want Satan zegt hier tot God: laat ons zien. Hino! o bi tètò o bàta pa àka — is goed. — Sébàbu o njawa dé po adil-wa o Giki-

moi Awi sima-ka — 't zou kunnen: want mensch (zijnde) zijn we niet rechtvaardig voor Gods aangezicht; maar wellicht toch beter: sé bābu o njawa dé i adil-wa o Gikimoi Awi sima-ka: want menschen (zijnde) zijn ze niet rechtvaardig voor Gods aangezicht. Den laatsten zin leest men beter aldus: nàko-so Una Wo dupa dé o njawa Wa sano, ngaroko lo ma tjala (verkorting van: ma para ma tjala) dé ma moi lo i Wi sango ja aku-wa: als Hij begeert en Hij vraagt de menschen, al is het ook duizend-maal, dan eenmaal ook kunnen ze Hem niet antwoorden.

Ook in 't Lòd. wordt als in 't Gal. het tegenwoordig deelwoord gevormd door de verdubbeling van de eerste lettergreep van het grondwoord; doch daar men in 't Lòd. nimmer twee klinkers naast elkaar schrijft heeft die verdubbeling niet plaats wanneer de stam met een klinker aanvangt. Men zou daar dus eigenlijk steeds een afkappingsteeken moeten schrijven; b. v. Gal. o njawa ja aaku, vermogende menschen; Lòd. njawa dj'ākunu enz.

De verdubbeling van den geheelen stam, om een hooger graad van werkzaamheid, eene versterking of herhaling van de handeling of werking aan te duiden, vindt men evenals in 't Gal. ook in 't Lòd. De vele verlengde woorden, worden dan (evenals in 't Gal. de langere woorden) slechts gedeeltelijk herhaald. Gal.: da guūi-ūi, het is zeer licht; da pahāsi-hāsi, het is zeer glad; da puturu-turu, het is zeer sterk; i timi-timisi, het is zeer kort. Lòd.: dja muti-mūtiti, het is zeer zoet; dja puturu-tūrungu, het is pikzwart; dj'ārē ārésē, het is sneeuwwit; i tolólé-lóléngē, het is kurkdroog; i dja tjāla-tjālana zij (zijn) duizend-duizenden; dja sāwo-sāwolo, zij maken het vol gaten; enz. Het eerste lid wordt daarbij — zoo noodig — afgekort, zòd dat de klemtoon op de voorlaatste lettergreep valt; terwijl ook het tweede lid wordt afgekort als het meer dan drie lettergrepen lang is.

Ook in 't Lòd. kan als in 't Gal. wanneer men onbepaald in 't meervoud spreekt, bi voor 't werkw. gevoegd worden.

Bijwoorden.

Prof. Kern laakt zeker zeer terecht de wijze waarop ik de Bijwoorden in de Bkn. Spr. behandeld heb. Zeer gaarne had ik dus gezien dat Z.H.Gel. een betere behandeling der Bijwoorden in 't Gal. gegeven had en ik hoopte daarop ook wel, daar Pr. K. (ibid. 5, VI, 514) zegt: „de Vragende Bijwoorden zullen wij bij de bijwoorden behan-

delen." Doch behalve afkeuring over hetgeen ik geleverd had, gaf Z.H.Gel. onder „Bijwoorden" niets. Dat speet mij zeer, daar ik zeer gaarne beter ingelicht ware geweest.

Ik zal nogmaals trachten over de Bijwoorden te zeggen wat ik er van weet.

Ik begin met over te nemen, wat ik in mijn Woordenlijst bl. 18 schreef:

„In die gevallen waar men in 't Holl. bij het werkw. een bepalingend woord — een bijwoord dus — voegt, heeft men in 't Gal. „(ik voeg er bij ook in 't Lòd.) tweederlei wijze van zich uit te „drukken. Vooreerst door de bepaling bij het ww. te voegen op „dezelfde wijze als men aan het zelfst. n.w. een hoedanigheid of „eigenschap toeschrijft: het grondwoord, voorafgegaan door *ì*, *da* „of *ma* (Lòd. *ì*, *dja* of *ma*). Ten tweede het brengen van die bepaling onder een transitieven werkwoordsvorm. In het eerste geval „heeft dan de bepaling meer betrekking op het voorwerp in den zin; „in het tweede geval raakt zij meer het gezegde of accident; b.v.:

wo *tjarita da lòha*, hij vertelt mooi (de vertelling is mooi).

„ „ „ *wa* „ „ „ „ „ (hij vertelt hij doet het mooi zijn).

no *lèfo da gási*, gij schrijft leelijk (uw schrift is leelijk).

„ „ „ *na* „ „ „ „ (gij schrijft gij doet het leelijk).

ta *bitogu i sibi*, ik hak het schuins af (het afgehakte is schuin).

„ „ „ *ta* „ „ „ „ „ (maak dat het schuin is).

Het bijwoord dient echter niet alleen om te bepalen, maar ook om verschillende betrekkingen te kennen te geven, waarin eene gedachte staat tot de werkelijkheid. Zoo onderscheidt men in 't Holl. vele soorten van Bijwoorden, die in de dialecten, die wij hier behandelen niet altijd met een enkel woord weêr te geven zijn. Gaan we de verschillende soorten na:

1. bijwoorden van hoedanigheid. Zoo, alzoo: *kòmanèna* (so *kòmanègè*, so *konoké*); dus, aldus: *kòmanèna* (so *kòménèna*); evenzoo: *maro kòmagèna* (*maruka* so *kòmanègè*); anders, moet men voor zeggen: niet *zòò*; en hoe: *i dodòdha* (*i dodòda*) is een werkwoordsvorm en dus ook geen bijwoord.

2. bijwoorden van hoeveelheid en graad. Hier vind ik er geen onder, die door een enkel woord is weêr te geven, behalve „te“ waarvoor men in beide dialecten *poli* gebruikt.

3. bijwoorden van plaats. Zijn voor deze dialecten reeds

uitvoerig behandeld bij de aanw. v.n.w. van plaats, waarvan zij door vóór- of achterzetsels gevormd zijn: *nèna*, *gèna* (Gal. met voorzetsel *ka*: *kanèna*: hier; *kagèna*: daar; *mané* of *mèna* en *nègè* of *manègè* (Lòd.) met achterzetsel *òka*: *mané-òka* of *né-oka*: hier; *manègè-òka* of *nègè-òka*, daar. Zie verder bij de aanwijzende voornaamwoorden.

4. bijwoorden van tijd, voor „nu“ „thans“ heeft 't Gal. *manèna*, *mèna*, 't Lòd. *mèna*, gewoonlijk gevolgd door *dé*; „toen“ „dan“ Gal. *magèna*, Lòd. *manègè*, ook gewoonlijk gevolgd door *dé*; „eens“ is: *ma moi* (in beide dialecten); „nooit“ kan men niet weêrgeven dan door: „niet één keer“ of „nog niet één keer“: *ma moi-wa* (*ma moi-uwa*) of *ma moi-waäsi* (*ma moi-uwā-si*); „vaak“ „menigwerf“ is: *madala* (*ma ngòé*) „eig. *mapara madala* (*ma warasa ma ngòé*); als „tweemaal“ „drie keer“ bijwoorden zijn, dan kunnen „*ma sinoto*“ „*ma saàngé*“ (*ma sinòto*, *ma gàngé*) dat dunkt mij ook zijn in de Gal. en Lòd. dialecten. Wij zijn tweemaal, drie keer, menigwerf bij hem geweest: *mi wi ado-ka ma sinòto*, *ma saàngé ma dala* (*m'i adomō-ka ma sinòto*, *ma gàngé*, *ma ngòé*); „zelden“ zou moeten worden *ka ma moi-moi*: slechts een heel enkele keer; „altijd“ drukt men in beide dialecten uit door den transitieven vorm van *tjobo-tjobo*, het altijd doen; „terwijl“ wordt gewoonlijk vervangen door „en“: hij lachte terwijl hij het zeide: hij zeide het en lachte; hij kwam terwijl wij aten: wij aten en hij kwam, enz. — Wellicht is het beter eenigen der bovenstaande woorden, omdat zij uit meerdere deelen bestaan, niet bijwoorden, maar bijwoordelijke uitdrukkingen te noemen, daar zij toch dezelfde dienst doen als de overeenkomstige bijwoorden in 't Hollandsch. B. v. ik heb het nooit gehoord: **ma moi-waäsi to isè**. Dan zoude hier (onder de benaming „bijwoordelijke-uitdrukkingen“ ook te noemen zijn: „vandaag“: *doné-manèna* o *wàngé manèna*, (*angé ménèna*) „morgen“: *da ginita àsa* (*alimòka dé adjé*) „overmorgen“: *mèdiri àsa* (*medirinidé adjé*). Van 't verleden sprekend krijgt het desbetreffend woord in 't Gal. *ka vòòr zich*: eergisteren: *kapidiri*; voor-eergisteren: *kapagàngi*, vòòr-voor-eergisteren: *kapiiha*; 't Lòd. heeft voor de beide eersten ook *ka*, maar voegt er nog achter *ino*: *kawidir'ino*; *kaogangér-ino*; bij 't laatste verliest het *ka*, maar *ino* blijft: *utu-djoat'-ino* (behalve: *utu*, *wutu*, gebruikt men in 't Lòd. het woord: *naru*, om een hoeveelheid nachten (dagen) aan

te geven; nog zegt men voor: van avond niet — als in 't Gal. — mada-asa, maar ngòtàmàré dé àdjé. Achter het verleden aanduidend woord: kanugo, gisteren, voegt de Lòdarees niet ino, maar ika; hij zegt kanugo'-ika; en evenzo bij het gezegde: gepasseerde nacht (Gal. kaputu-ka), zegt de Lòdarees: ka wutu-ika.; waarom of men nu in 't Lòd. voor kort verleden tijd ika achtervoegt en voor langer verleden tijd ino, begrijp ik niet. „Straks“ (verl.) is in beide dialecten kangano; „straks“ (heel kort geleden) „kangano àsa (kangano àdjé).

5. bijwoorden van omstandigheid. „slechts“ is in beide dialecten tjawali, ook wel komt in die beteekenis voor de partikel ka, dat ook gebruikt wordt om meer stellig te spreken, „mede“ en „zelfs“, beiden in den zin van „ook“ vindt men in beide dialecten terug in „lo“. De andere bijwoorden dezer soort worden door werkwoorden wêergegeven.

6. De bijwoorden van wijze. Voor de bevestiging vindt men in beide dialecten hija: ja; ka: wèl. „Zeker“ en „stellig“ drukt men uit door het naar omstandigheden intransitief of transitief gebruikte gogōu (Gal.) gogòngo (Lòd.) = zeker zijn, zeker doen, zeker meenen. Voor de ontkenning: „neen“ (Gal.) hiwa, mahiwa; (Lòd.) uwa; „niet“ (Gal.) — wa, (Lòd.) — uwa (beiden als achtervoegsel). Om twijfel uit te drukken: „misschien“ nāgala; „waarschijnlijk“ gogàka (in beide dialecten) „wellicht“ Gal. tèkadé, Lòd. ikia.

Eenigszins gelijk aan de voornaamwoordelijke bijwoorden, er in, er op, er onder, er bij, komen in 't Gal. en 't Lòd. voor de woorden: raba (Gal), dodja (Lòd) = in; dòku, (beide dialecten) = op; litimi (Gal.) lu (Lòd.) = onder; dāte (Gal.) dèkara (Lòd.) = bij, voorafgegaan door het een genitief-betrekking aanduidend ma en gevolgd door een richtingaanduiding; b. v. maraba-ka (ma dodjā-ka en madòdja-ika); maraba-sa (maraba-isa); ma dòku-ka (ma dòku-òka en madòku-ika); madòku-ku (madòku-ūku); ma dòku-é (ma dòku-ijé); ma litimi-ka (ma lu-òka en ma lu-ika); ma litimì-é (ma lu-ijé); ma dādé-ka (ma dèkarā-ka en ma dèkar'-ika); madaté-no (ma dèkar'-ino); ma daté-ko (ma dèkar'-òko), enz.

En eenigszins gelijk aan de voornaamwoordelijke bijwoorden (vragend en betrekkelijk) waarin, waarop, enz. kia (Gal. heel dikwijls verlengd tot kékia: waar, met de verschillende richtingaanduiders. 'Kia-ka (kiā-ka) te waar, waarin; 'kia-ka (ké-ika),

waarheen; 'kia-no (kia-ino), van waar; kia sa (kia-isa), waar landwaarts; 'kia-é (kia-ije), waar omhoog; 'kia-ka (kia-ūku) waarop-neer; 'kia-ko. ('kia-òko), waar zeewaarts.

Wellicht zijn hier bij te voegen (onbepaald) 'kia-na ka (beide dialecten), ergens; en de ontkenning hiervan: 'kia-ka-wa (kia-ka-ūwa), nergens.

Onder deze soort voeg ik nog „waarom?“ òkia-sā (beide dialecten); ook wel da dòdha-so (dja dòā-so).

Voor- en Achterzetsels.

Als voorzetsel („betrekkingswoord“ Pr. K.) komen in 't Lòd. evenals in het Gal. voor:

to: van (in zooverre dit beteekent: toebehoorend aan. Dat het, naar Pr. K. „alleen bij de bezittell v.n.w.w. voorkomt“ — is niet geheel juist; het komt ook voor andere woorden; b. v.: to una, van hem; to muna, van haar, to ma tūwāni, van mijnheer; to njawa ma somōa van andere menschen; maro to dòku dé to sōa-wa, niet als van de dorpen en de vlekken — zie Woordenl. to).

Voorts: dédé (verk. dé), met, bij.

Sidāgòngo of sigādonō (Gal. sidago), tot, tot aan.

Het Gal. sidutu vond ik niet in 't Lòd.

Te recht laakt Pr. K. het in mij, dat ik het achterzetsel 'ka wèl en de andere achterzetsels: ku je', sa, ko, no, niet onder de voorzetsels heb opgenomen. Z. H. Gel. toont aan, dat die achterzetsels in wezen met onze voorzetsels overeenkomen en het onderscheid louter uiterlijk is.

We nemen dus nu die achterzetsels allen op:

Gal. ka = Lòd. òka, te, aan, bij, in, op.

„ ka = „ ika, naar, tegen, heen.

„ ku = „ uku, nêr; (op) nêr; (van) af, omlaag.

„ jé = „ ijé, op omhoog; (uit) op; (naar) op.

„ sa = „ isa, van (zee), naar (land).

„ ko = „ òko, naar (zee), van (land).

„ no = „ ino, hier heen — er heen (het benaderend).

Een verschil tusschen 't Gal. en 't Lòd. dialect bestaat aangaande deze woordjes en wel hierin dat ze in 't eerste dialect vòòr voornaamwoordelijke stammen als vòòrzetsels voorkomen, hetgeen in 't Lòd. dialect niet het geval is. Daar zijn ze altijd achterzetsels:

Deze achterzetsels zijn zooals Pr. K. het noemt gelijkertijd „betrekkingswoorden” en „richtingaanduiders”.

Voegwoorden.

De voegwoorden komen in beide dialecten vooreen groot deel overeen.

Het voornaamste is *dé*: en (dat dit in 't Gal. eigenlijk *déo* zou zijn, is niet juist; naar ik uit de spreektaal opgevangen heb is het in 't Tern *sé* en niet *si*).

La komt als *dé* in beide dialecten voor, als: vervolgens; ook wel als: opdat.

Voor *maro* (Gal.) — dikwijls gevolgd door *ka*: gelijk, als, alsof, evenals, hoort men in 't Lòd. immer *murūka*, alsof 't één woord is.

Nàko-so (Gal.) als, indien, wanneer, komt in 't Lòd. zelden met *so*, meestal alleen als *nàko* voor.

duma (Gal.) maar wordt *duru* in 't Lòd.

sébàbu (Gal.) wordt (Lòd.) *sàbabu*, omdat, dewijl.

dòne, voor: dan, alsdan, vindt men in beide dialecten.

Om den zin te beginnen vindt men in 't Lòd. veel: *měna* of *měna-ka*, gewoonlijk gevolgd door *dé*: nu, hierop, en ook: *manégé-dka*, ook gevolgd door *dé*: toen, daarop. In 't Gal. vindt men van deze twee het meest *magèna-de*, soms voorafgegaan door *la*; *manèna-dè*, komt daar zelden voor; wel vindt men *dé* alleen in den zin van: nu, hierop, toen, daarop, in beide dialecten.

sidago, zoodat, totdat, wordt in 't Lòd. *sigadono* of *sida-gongo*.

so (Gal.) redegevend: dus, komt ook in 't Lòd. voor; dikwijls heeft het in den zin niet meer beteekenis dan: en.

mutuādé (Gal.): daarom, hoort men in 't Lòd. niet of zeer weinig.

ngaroko (Gal.): ofschoon, al is het ook, al ware het ook, verliest in 't Lòd. 't laatste lid, dus: *ngaro*.

itilai en *hitilai*: indien maar, zij het ook, hoort men in beide dialecten.

èko (Gal.): of, hoort men in 't Lòd. niet; men zegt daarvoor: *bòlo*, dat meen ik in dezen zin ook in 't Tern. gebruikt wordt.

Tusschenwerpsels.

Deze treft men ook talrijk aan in 't Lòda'sch dialect. Velen komen met die uit 't Gal. overeen, anderen verschillen. Ik laat er hier eenige volgen:

adédé! oôo! zie eens! wel, wel!

adédèso! au! ach! wee!

ouûu-jé! (juichkreet).

adé! niet?! ik dacht zoo!

i bòloto! laat 't zijn! 't is goed!

kuku! kiekeboe.

dèé! och, loop!

héloko! gekheid! je meent het niet! 'k geef er wat om!

buré! voort! (tegen kippen).

wèé! voort! (tegen honden).

ita! koest! (" ").

fé! bij bezwingen; passeer! maak je weg!

è! aanroep: hei!

djé! (Gal. *hé!*) bijna! zie! of zoo iets, bij iets acccidenteels of wonderlijks.

gômanga-naga! bij de geesten!

angè-dàku! zoo waar als de zon aan den hemel staat!

ilāha! verbazend! geducht! neen maar!

ilaïlala! basterdvloek overgenomen van de Mohamedanen.

idjāā! (plagerig): jawel! zie zoo! ha, ha!

ika! vooruit!

ino! komaan!

uwàé! och, zeur niet!

abé-ika! welaan! dat wil ik eens zien!

taiti! gauw wat!

siðko! helaas! ach!

tjèdǝké! minachting: bah! hoe laf! of afschuw: bah! hoe vies!

ato! (accidenteel): zie! wel! ei!

ké! och! wel!

èna! neen maar! wel! zie!

ENZ.